КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИ АЖЫЛЫН ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. ноябрь 27 | ЧЕТВЕРГ | № 279 (8125) | Өртээ 2 көп.

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң хуралдарының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Кежээки хуралды Владимир областың Гусь-Хрустальный районунуң «Большевик» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **А. В. Горшков** даргалаан.

Съезд колхозтуң чаа Чижек Уставының дугайында илеткелди чугаалажып эгелээн.

Тула областың «Чаа амыдырал» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **И. М. Семёнов**, Киев областың Жданов аттыг колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **А. Г. Бузницкий**, Брест областың Жданов аттыг колхозунуң саанчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **Л. И. Осиюк**, Краснодар крайның «Кубань» колхозунуң бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **М. И. Клепиков**, Сыр-Дарья областың Ленин аттыг колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **Н. Юлдашева**, Чөөн-Казахстан областың Жданов аттыг колхозунуң даргазы эш **К. Капышев** санал берген.

Съездиге Москваның үлетпүр ажылдыннарының төлээлери изиг байыр чедирген. Төлээлерни делегаттар болгаш аалчылар чүректиң ханызындан өөрүшкүлүг уткаан. Москваның Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң даргазы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы эш **К. Н. Малин** байыр чедирген чылыг сөстерни съездиге бараалгаткан.

Ооң соонда илеткелди чугаалажыры эгелээн. Грузин ССРЭ-ниң Плави суурунуң колхоз даргазы эш **Ш. М. Эпадашвили** сөс алган.

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизи ажылын үргүлчүлеп турар.

КОЛХОЗТУҢ ЧАА ЧИЖЕК УСТАВЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизинге 1969 чылдың ноябрь 25-те

эш Д. С. ПОЛЯНСКИЙНИҢ ИЛЕТКЕЛИ

Эргим эштер, делегаттар!
Хүндүлүг аалчылар!

Октябрьның социалистиг революциязының соонда бистиң чуртувуска боттандырган кайчаар-даа аажок улуг чаартылгаларның аразында эң-не чугула чер кәдээ ажыл-агыйны коллективизастаарынга, колхоз тургузуунуң тиилелгезинге хамааржып турар. Колхозтар — совет ниитилелдиң чарылбас, тудуш кезээ. Социализм тургузуушкунунга бистиң чедиишкиннеривис олар-биле холбашкан. Коммунистиг тургузуушкунуң чаа, аажок улуг сорулгаларын бис ам олар-биле кады шиитпирлеп турар бис.

Колхозчу тараачыннарның болгаш кәдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чедирген байырында, партияның ТК-зының Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң бистиң съездивиске чугаазында бедии-биле үнелээн чорук болза, колхозчу тургузугну улам ыңай быжыглаарының, кәдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчү күштериниң күчүлүг кәдүрлүүшкүнүнүң айтырыгларынга партия эң-не кошкаш дивес кичээнгейни салып турарының херечизи-дир.

Ам колхозчу кәдээниң мында, Кремльде, чыглып келген эң дээре төлээлекчилериниң ажылынче бүгү чурттуң, бүгү делегейниң кичээнгейи угланган. Ол черле билдингир. Колхозчуларның съездизи — совет кәдээниң бүгү совет улустуң амыдыралында чугула болуушкун. Бистиң съездивис колхозтуң чаа Чижек Уставын — кәдээде колхозчу амыдыралдың хоойлузун чугаалажып көөр болгаш хүлээп алыр ужурлуг болгай.

Устав болза колхозтарның хөгжүлдезинде чаа үе-чадага, кәдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшили болгаш бистиң бүгү амыдыралывысты улам ыңай экижидери дээш, бүгү улустуң демиселиниң сорулгаларынга дүүшкен турар ужурлуг. Устав болза кәдээге ниитилел харылзааларын болбаазырангайжыдарының эрге-ажыктарынга, чуртка коммунизм тургузуушкунунуң хереэнге бараан болур ужурлуг.

Ооң ханы утказы болгаш ооң кол эчис сорулгазы ындадыр.

I. Ленинчи кооператив планының тиилелгези

Совет улустуң бүгү-ле чаалап алышкыннары ышкаш, колхозчу тургузугнуң тиилелгези В. И. Ленинниң ады-биле, ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш, бистиң партиявыстың демисели-биле чарылбас холбаалыг.

Тараачыннарның салым-чолунуң дугайында айтырыгны шиитпирлээрин, кәдээниң миллион-миллион ажыл-ишчилерин дарлалдан болгаш чединмес түрегделдеп адырарын большевиктерниң партиязы төөгүде бир-ле дугаарында боттуг үндезинге тургускан. Чүгле социалистиг революцияның оруунга ажылчын аңгы-биле ылак эвилелдежип алгаш, ооң удуртулгазы-биле тараачыннарны социал мөлчүгделден хостап болур дээрзин Ленин Маркс-биле Энгельстиң өөредиин хөгжүтпүшаан, бадыткаан.

Чер ажылдыг коммуналарның болгаш кәдээ ажыл-агый артельдериниң делегаттарының бирги съездизинге Владимир Ильич чүве чугаалаанындан бээр, чоокку хүннерде 50 чыл ою болур. Ынчаарда, 1919 чылда, ол каттыжышкыннар хуу тараачын ажыл-агыйларның ужу-кыдыы көзүлбес далайынга дөңгүп-ле эскертинер ортулукчугаштар болуп турган. Ынчалза-даа улуг угааның баштыңчы ынчаарда безин чаа социалистиг тургузугнуң өзүмнерин олардан көрүп турган.

Черни национализастааш, ону бүгү улустуң ажыглалы болдурган, миллион-миллион гектар ажыглалдыг черлерни тараачыннарга дамчыдып бергеш, партия болгаш Совет эрге-чагырга болза, кәдээниң амыдыралынга үндезин чаартылгаларны чүгле кооперастаашкынга үндезилээш боттандырып болур дээрзин билип турган. Ленинчи кооператив планының ужур-утказы болза, миллион-миллион үүрмек ажыл-агыйларны улуг, коллективтиг ажыл-агыйлар болдурары, күш-ажылчы тараачыннарны социализм тургузуушкунунга хаара тудары болуп турган.

Ол тургузуушкунуң программазын — чуртту индустриализастаарының болгаш кәдээ ажыл-агыйны коллективизастаарының оруктарын ажылдап кылып тургаш, Ленин кәдээни социализмге хаара тудары эң-не нарын дээрзин көрген. Ол шынап-ла ындыг. Чүгле тараачынның бодунуң улуг черинге, үүрмек хуузунда ажыл-агыйынга чүс-чүс чылдарда чаңчыгып калган чаңчылын эвес, харын-даа кәдээниң дарлакчы күштериниң кадыг-дошкун удурланыышкынын ажып эртер ужурлуг турган. Коллективизацияның чорудулгазында янзы-бүрү оппортунистер-биле, кооперастаашкынның идеязын болгаш практиказын хажыткан янзы-бүрү чоруктар-биле демисежир ужур таваржып турган.

Коммунистиг партия салдынган сорулганы шиитпирлээринге миллион-миллион күш-ажылчы тараачыннарны сырый каттыштырган, оларның колхозтарга каттыжарын хандырган, кәдээ ажыл-агыйны бүрүнү-биле коллективизастаарын боттандырган.

Мааңа, колхозтарның тургустунарынга болгаш быжыгарынга улуг рольду партияның кәдээже чорудканы мурнакчы ажылчыннар, дуржулгалыг коммунистер ойнаан. Олар кәдээниң коммунистери-биле, партияның район комитеттери-биле кады коллективизацияның кол кужу, соруктарын киирикчизи болуп турган. Олар кәдээниң ажыл-ишчилерин каттыштырып, оларның чаңгыс эвин быжыглап, боттарының бүгү күштерин, дуржулгазын болгаш билиглерин кәдээге социализмниң тиилелгезиниң хереэнге берип турганнар.

Колхозтарның быжыгарынга болгаш хөгжүүрүнге улуг рольду машина-трактор станциялары ойнаан. Хоорайның кәдээге чорудуп берип турганы баштайгы совет тракторлар болгаш комбайннар чогум-на МТС-терге мөөңнеттинген турган. Кәдээге партияның политиказының идепкейлиг чорудукчулары болу берген бодунуң быжыг отрядтарын ажылчын аңгы совхозтарга ышкаш, чогум-на МТС-терге тургускан. МТС-тер боттарының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле колхозчу тургузугнуң төөгүзүнге чайынналчак арынны киир бижээн.

Колхозтарны тургусканы, кулактарны аңгы кылдыр узуткааны дээрге, кәдээ амыдыралдың бүгү угланыышкынын өскерткен, кәдээге ёзулуг-ла революстуг эргилде-дир.

Тараачыннарны колхозтар кылдыр каттыштырганының болгаш күрүне бүдүрүлгелериниң — совхозтарны организастааның түңнелинде, чуртка кәдээ ажыл-агыйның социалистиг системазы тургустунган. Колхозчу тараачыннар боттарының ажыл-чорудулгазын коллективтиг, хөй-ниитиниң өнчүзүнге үндезилээш, боттандырып турар апарган. Тараачыннарның үндезин эрге-ажыктары ажылчын аңгының эрге-ажыктары-биле адырылбас тудуп бооп, улам-на быжыг холбашкан.

Чуртту индустриализастаан чорук кәдээге колдуунда чаа материал-техниктиг баазаны тургузарының, колхозтарның база совхозтарның амгы үениң машиналары-биле дериириниң аргазын берген. Кәдээ ажыл-агыйның күш-ажылының энергия-биле дериттингени чүгле колхозчуларның ийиги Бүгү-эвилел съездизиниң соонда эрткен үениң дургузунда безин барык-ла 9 катап улгаткан. Ол чүл дээрге, бодунуң характериниң талазы-биле үлетпүр бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларының күш-ажылы-биле бир дөмей хевирлиг, машина-биле кылыр күш-ажылдың техниказын шиңгээдип алган ажылдакчылар колхозчуларның ортузунда улам көвүдеп турары ол-дур.

Амгы үеде колхозтар боттарының хемчээлиниң, кол бүдүрүлге фондулары-биле хандыртынганының, бүдүрүлгениң масштавының талазы-биле үжен-дөртен чылдар үезиниң ажыл-агыйларындан мырыңай өске болу берген.

Ам бир колхозка ортумаа-биле кәдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг 6 муң гектар чери онаажып турар — ол дээрге 1935 чылда турганындан дөрт катап хөй, а хувааттынмас фондулар 8 катап өскеп болгаш барык-ла 53 миллиард рубль болуп турар дээрзин чугаалаарга-ла четчир.

Черниң хемчээлдериниң, боттарының бүдүрүлге көргүзүглериниң талазы-биле совхозтар улам-на улуг болу бергён. Кәдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге оларның үлүг-хуузу чыл келген тудум улам бедип турар.

Чер болгаш мал ажылының бүгү продуктуларын бүдүреринге база оларның-биле чуртту хандырарынга шиитпирлиг роль колхозтарга болгаш совхозтарга хамааржып турар. Бистиң кәдээ ажыл-агыйывыс бүзүрелдиг бурунгаар чоруп олурар. Колхозтар болгаш совхозтар бойдустуң таарымча чок байдалдарын ажып эртпишаан, боттарының мурнунда турар сорулгаларны чыл бүрүде улам-на дээре шиитпирлээни дээш, совет күрүне болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылып турар болгаш кылырдаа апаар.

Ниитилел харылзааларының талазы-биле кәдээге улуг өскерилгелер болгулаан. Кол, бүгү улустуң өнчүзү-биле чергелештир колхозчу өнчү социалистиг өнчүнүң ийи кол хевирлериниң бирээзи кылдыр быжыы-биле бадыткаттынган. Ооң ниитилелдештингениниң деңнели бедээн, колхозтар аразының болгаш күрүне-колхозтуң бүдүрүлгелериниң база каттыжышкыннарының тыптып келгени ол дугайын херечилеп турар. Хуваашпас фондуларга, орулганы хуваарынга шынар талазының шынгыы өскерлишкиннер болгулаан. Ол бүгү чүүлдер колхозчу өнчүнү бүгү улустуң өнчүзүнге улам-на чоокшулаштырып турар.

Кәдээниң ажыл-ишчилериниң материалдыг чаагай амыдыралы өскерилгээн. Колхозчу болу берген тараачынның бажыңынга амыдырал дайын мурнундагы үеде-ле байлак шынырак болу берген. Ам колхозчуларның херек кырында боттуг орулгазы, 1940 чылга деңнээрге безин, дөртен ажыг катап көвүдээн.

Кәдээ суурларның овур-хевири улам-на илергей өскерлип турар. Бүдүрүлге тудуу-биле чергелештир чуртталга болгаш культура-амыдырал тудуунуң хемчээли калбарып турар. Чүгле сөөлгү 10—12 чылдарның дургузунда колхозчуларның алды миллион ажыг өг-бүлези чаа бажыңнарже көжүп кирген. Хөй-хөй черлерде кәдээ суурларны чаагайжыткан суурлар кылдыр чаартып турар. Школаларның болгаш клубтарның, культура ордуларының болгаш библиотекаларның, магазиннерниң болгаш столоваяларның, эмнелге албан черлериниң болгаш уруглар садтарының, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң четкизи калбарып турар.

Ам бөгүн тараачын кижи, чугаалажып турганы ышкаш, чүгле тараа-быдаа дугайын бодап турар эвес. Культурлуг амыдыралды, чогуур таарымчылалдарны тургузары ам тараачынның сагыш салыр чүүлү болуп бар чыдар. Колхозчуларның үштүң бир кезээ ортумак болгаш дээди эртемниг, бүгү уруглар школада өөренип турар дээрзи ам бүгүдеге билдингир. Агрономнуң болгаш зоотехниктиң, инженерниң болгаш экономистиң, трактористиң болгаш комбайнерниң, электромонтёрнуң болгаш инекти машина-биле саарының мастериниң мергежили ам кәдээде чаңчыл болган чүүл апарган. Кәдээде интеллигенцияның улуг армиязы — чырыдыышкынның, кадык камгалалының болгаш культураның ажылдакчылары ажылдап турар.

Совет колхозчу тараачыннар — ол дээрге, ленинчи кооператив планын боттандырганының түңнелинде төрүттүнген болгаш өзүп үнген, чаа тараачыннар-дыр. Олар болза коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын бүгү улус-биле кады шиитпирлеп турар, ажылчын аңгының шынчы эвилелчи-дир.

Ниитиниң бүдүрүлгезиниң бүгү участокторунга ёзулуг маадырлыг чорукту көргүзүп турар кайгамчыктыг кижилерни колхозчу тургузуг өстүрүп үндүрген. Колхозтарның туруп келгениниң дайын мурнундагы чылдарында-ла эң дээре трактористерниң болгаш комбайнерлерниң, бедик дүжүттерниң мастерлериниң болгаш мергежилдиг малчыннарның аттары бүгү чуртка билдингир турган, оларның ажылының улуг чаагай түңнелдерин бүгү совет улус магадап көрген.

Амгы үеде колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринде, мал ажылының фермаларында ындыг болгаш оон-даа артык дуржулгалыг он-он муң мастерлер ажылдап турар; оларның күш-ажылы кәдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга сорук кииприкчи үлегер болур. Амгының колхозчулары кол нуруузунда, совхозтар ажылдакчылары ышкаш, ниитиниң бүдүрүлгезинге күш-ажылды ынакшыл-биле, ажыл-агыйжы ёзу-биле көрүп турар. Кәдээ ажыл-агый продуктуларынга чурттуң херегцелин хандырары, бистиң улустуң материалдыг чаагай байдалы колхозчуларның күженишкиннеринден шиитпирлиг чергези-биле долу хамааржыр дээрзин олар эки билирлер.

Бистиң хереэжен тараачыннарывыс эң бедии-биле мактадып турар. Боттарының талантыларын болгаш арга-мергежилдиин илередиринге, коллективтиг күш-ажылга болгаш ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг кирижиринге колхозчу тургузуг оларга калбак орукту ажыткан. Колхозтарны быжыглаарынга олар кайы хире үнелеп четпес салышкынны киргенин болгаш киирип турарын, дайынның чылдарында олар боттарынга кайы хире бергелерни шыдап эрткенин бүгү кижилер билир. Бистиң хереэжен тараачыннарывыстың күш-ажылы колхозчу тургузугнуң төөгүзүнде Төрээн чуртка кызыгаар чок маадырлыг болгаш улуг ынакшылдыг чоруктуң көскү чижээ болуп кирер.

Ада-чурттуң Улуг дайыны колхозчу тургузугнуң эгээртинмес күжүн, колхозчуларның, кәдээ ажыл-агыйның бүгү ажыл-ишчилериниң патриотизмин болгаш энергиязын онза бүзүрелдии-биле көргүскен. Тайбың күш-ажылдың чылдарында-даа, кадыг-дошкунуң шылгалдаларның хүннеринде-даа совет тараачыннар болза бодунуң амыдыралын социалистиг ажыл-агый-биле —колхозтар-биле быжыг болгаш кезээде харылзаштырып турган.

Колхозчу шимчээшкинниң хөй-хөй сураглыг баштыңчыларының — колхозчуларның баштайгы организакчыларының болгаш солун чок удуртукчуларының аттары социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң чыл демдеглелинге мөңгези-биле бижиттинген. Оларның амыдыралы — бодунуң салым-чолунуң ээзи апарган күш-ажылчы чоннуң талантызы кайы хире улуг болгаш янзы-бүрү болуп турарының херечизи-дир.

Партияның дузазы-биле кәдээде колхоз бүдүрүлгезиниң мергежилдиг удуртукчуларының хөй санныг отряды өзүп үнген. Бистиң съездиниң делегаттарының аразында хөй чылдарның дургузунда улуг колхозтарны баштап турар эштер эвээш эвес, олар боттарының үлегер-чижектиг ажылы-биле бүгү-ниитиге хүндүткелдиг болгаш калбаа-биле билдингир апарганнар. Оларның ажыл-чорудулгазы—колхозчу тургузугнуң дириг төөгүзү, кәдээ ажыл-агыйның бүгү удуртукчуларынга болгаш тускай эртемниглеринге, бистиң аныяктарывыска кайгамчыктыг үлегер-чижек болур.

Шак ындыг кижилер — салымныг болгаш арга-мергежилдиг организакчылар, эки тускай эртемниглер—кәдээге улам-на хөй болзун дээш, партия болгаш Совет күрүне могаг чок сагыш салып турар. Колхозтарда, совхозтарда болгаш өске-даа кәдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде ам 670 муң ажыг тускай эртемниглер ажылдап турар.

Кәдээ ажыл-агыйга бистиң эртемденнеривис улуг дузаны чедирип турар. Тараа культураларының болгаш тарымал тооруктуң, чигир свёклазының болгаш хөвеңниң, шайның болгаш кат-чимистиң эң эки сорттарын олар чуртка бергеннер, бедик продуктулуг малдарның болгаш куштарның уксааларын тып үндүргеннер, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң экономиказының айтырыгларының талазы-биле элээн хөй ажыктыг агротехниктиг хемчеглерни, өртектиг саналдарны ажылдап кылганнар, өске-даа элээн хөй ажылдарны боттандырган болгаш күүседип турарлар. Бистиң кәдээ ажыл-агый эртемнивистиң хөй-хөй төлээлекчилериниң аттары чүгле бистиң чуртувуста эвес, харын даштыкыда-даа ханы хүндүткелдиг болуп турар. Бистиң чуртувуска колхозчу тургузуг белен эвес херек болган. Бисте ам-даа бичии эвес бергелер болгаш нарын айтырыглар бар. Ынчаарга бергелерге таварышпаан чаңгыс-даа улуг ниитилел чаартылгазы кажан турганыл ынчап? Кол чүве ында эвес-тир. Кол чүве болза кәдээ ажыл-агыйга, тараачыннарның амыдыралынга болгулаан үндезин өскерилгелерде-дир.

Колхозчу тургузуг бүгү-делегей төөгүлүг ужур-дузалыг фактор болган база кәдээ [illegible]

[illegible] дыкшылдыг күш болуп турар. ССРЭ-ге колхозчу тургузугнуң тиилелгези ындыг орукка — идегелдиг, амыдыралга хынаттынган орукка кирерин күзеп турар бүгү кижилерге шын айтыкчы болур.

Совет тараачыннарның бызаргай хуу ажыл-агыйдан коллективтиг, хөй-ниити ажыл-агыйже—колхозче шилчип эртип келген оруунуң түңнелдерин үндүрүп, анализтевишаан, дараазында түңнелдерни кылып болур:

бирээде, колхозчу тургузугнуң тиилелгезиниң болгаш быжыгыышкынының, аңаа үндезилээш, тараачыннарның амыдыралын экижидериниң кол, шиитпирлиг чүүлү—ол болза социалистиг тургузуг, ажылчы чоннарның эрге-чагыргазы, ол болза ажылчын аңгы биле тараачыннарның буузулбас эвилели, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле оларның сырый каттышканы болур;

ийиде, колхозчу тургузугнуң тиилелгези, кәдээ ажыл-агыйга бүдүрүлгениң социалистиг аргазының бадыткаттынганы тараачыннарның боттарынга-даа шынар талазы-биле өскерилгелер, оларның эрге-ажыктарының ажылчын аңгының эрге-ажыктары-биле улам ыңай чоокшулажыышкынын, дүгжүп каттыжары болган. Оларның эчис болгаш амгы сорулгалары аңгылажчак эвес, чаңгыс аай болуп турар; олар социализмни тургузарында, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тудуп тургузарында болуп турар;

үште, социалистиг өнчүзүн колхозтуң болгаш бүгү улустуң деп ийи хевири барда, амдызында ажылчын аңгы биле тараачыннарның аразында чогуур ылгалдар артып турар. Ындыг болза-даа совет ниитилелдиң коммунизмче орук-биле улам ыңай шимчээшкини колхозтуң болгаш бүгү улустуң өнчүзүн улам-на чоокшуладыр, ол ийи аңгыларның, а ол ышкаш социалистиг тургузугдан тывылган интеллигенцияның эрге-ажыктарының чаңгыс эвин улам тудуштурар;

дөртте, колхозчу [illegible]

(Уланчызы 2-ги арында).

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

1. Брежнев Л. И.
2. Воронов Г. И.
3. Кириленко А. П.
4. Косыгин А. Н.
5. Мазуров К. Т.
6. Пельше А. Я.
7. Подгорный Н. В.
8. Полянский Д. С.
9. Суслов М. А.
10. Шелепин А. Н.
11. Шелест П. Е.
12. Авакян Р. В.
13. Алиев Г. А.
14. Андропов Ю. В.
15. Аретагин Г. А.
16. Ахунова Т.
17. Бодон О. Л.
18. Бодол И. И.
19. Боднарь А. И.
20. Булавин Е. М.
21. Булат И. М.
22. Выштак С. Д.
23. Восс А. Э.
24. Гармаш Д. М.
25. Георгиев А. В.
26. Гиталов А. В.
27. Горшков А. В.
28. Горячев Ф. С.
29. Гринь И. П.
30. Гришин В. В.
31. Демичев П. Н.
32. Демченко М. С.
33. Зарубин В. А.
34. Золотухин Г. С.
35. Иванюта А. Л.
36. Издикулова Р.
37. Кавун В. М.
38. Калачик В. М.
39. Капитонов И. В.
40. Катушев К. Ф.
41. Каулиньш Э. М.
42. Келдыш М. В.
43. Клепиков М. И.
44. Коваленко А. В.
45. Конотоп В. И.
46. Кочинян А. Е.
47. Красиков И. Г.
48. Кулаков Ф. Д.
49. Кунаев Д. А.
50. Купуниа Т. А.
51. Курбанов А. А. О.
52. Кэбин И. Г.
53. Левенец М. И.
54. Лобанов П. П.
55. Лобов А. Ф.
56. Мадаминов Р.
57. Малинина П. А.
58. Мальцев Т. С.
59. Маркина Л. И.
60. Матвейчук И .Е.
61. Мацкевич В. В.
62. Машеров П. М.
63. Мжаванадзе В. П.
64. Могильченко Г. С.
65. Наразов Х.
66. Низовских Е. Н.
67. Никитин В. А.
68. Нилова Е. И.
69. Овезов Б.
70. Пономарев Б. Н.
71. Посмитный М. А.
72. Пульникова С. С.
73. Расулов Д.
74. Рашидов Ш. Р.
75. Савченко М. Х.
76. Сизов Г. Ф.
77. Снечкус А. Ю.
78. Соломенцев М. С.
79. Стунников М. М.
80. Табеев Ф. А.
81. Тимашева М. Ф.
82. Тихомирова Л. А.
83. ТЭЭ Э. Я.
84. Тяжельников Е. М.
85. Усов П. М.
86. Устинов Д. Ф.
87. Усубалиев Т.
88. Форманюк А. М.
89. Черников Г. Т.
90. Шакиров М. З.
91. Шолохов М. А.
92. Шопокова К.
93. Шяулене М. В.
94. Щербицкий В. В.
95. Эрсаныев О.
96. Яснов М. А.

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИНИҢ СЕКРЕТАРИАДЫ

1. Авазов Мамасоли
2. Авраменко Н. М.
3. Багаева Н. Н.
4. Велан Н. И.
5. Вегерак М. И.
6. Воловченко И. П.
7. Гусейнов Махи Гасан Оглы
8. Журавский П. А.
9. Зиньковская Е. Т.
10. Карлов В. А.
11. Козлова П. Ф.
12. Костишин И. М.
13. Курохтанов Н. Н.
14. Марценюк С. Я.
15. Марцун М. А.
16. Милянова Л. Н.
17. Ныров Х. М.
18. Очеретный Г. В.
19. Павлова Н. С.
20. Прозорова Н. А.
21. Смирнов Т. Е.
22. Телепнев С. Н.
23. Флоретьев Л. Я.
24. Шумик С. И.
25. Юлдашева Назира

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИНИҢ РЕДАКЦИЯ КОМИССИЯЗЫ

1. Адомавичус В. К.
2. Алексеев П. Ф.
3. Алиматов А.
4. Байда Г. И.
5. Бизунов С. И.
6. Вишняков Н. А.
7. Володькин Н. В.
8. Гаджиев Магомед-Гаджи Г.
9. Дружинин И. Г.
10. Дьяков П. Е.
11. Исаев В. Ф.
12. Кальченко Н. Т.
13. Клоков Н. С.
14. Кобелев В. А.
15. Куанышбаев М.
16. Мигалкина А. Г.
17. Мукукенова Е. С.
18. Петухова К. Н.
19. Пятница С. Е.
20. Солоха И. В.
21. Степанов В. И.
22. Сторожев В. Я.
23. Сувандии М. Д.
24. Султанова О.
25. Ткачкова А. И.

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИНИҢ МАНДАТ КОМИССИЯЗЫ

1. Ахмедов Мумин
2. Ашимбаев Нусинбек
3. Базуева Ф. Н.
4. Боков П. У.
5. Бурсикова К. М.
6. Возный О. А.
7. Волкова М. В.
8. Довженко А. Д.
9. Ермураки Т. М.
10. Ещанова Сапаргуль
11. Иванова А. И.
12. Кладова А. А.
13. Кобчикова И. А.
14. Кулаков Ф. Д.
15. Логвин Н. П.
16. Ломалиев Али Л.
17. Мамаиашвили Н. П.
18. Мишакова В. Ф.
19. Недбайло Н. П.
20. Персистый А. И.
21. Прокопчук И. Л.
22. Пчельников Ф. Б.
23. Ралько В. А.
24. Регида И. Ф.
25. Рыбников Ф. Ф.
26. Степанова Г. А.
27. Степанова М. И.
28. Халявин С. Я.
29. Хван Ман-Гым
30. Цыретарова С. Ж.
31. Чекмак Ф. В.
32. Чумак А. В.
33. Щекина А. П.
34. Щетинин Н. И.
35. Юсупалиев Г. Г.

Волгоградтың тракторлары. Н. Суровцевтиң ажылы.
(СЭТА-ның фотохроиказы).

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИ

Эш Д. С. ПОЛЯНСКИЙНИҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

(Эгези 1-ги арында).

өнчүнүң деңнелин бедидерин, ооң бүгү улустуң өнчүзү-биле чоокшулажыышкынын деткип турар. Колхозтар аразының каттыжыышкыннарының системазын дамчыштыр, а ол ышкаш янзы-бүрү күрүне-колхоз объектилериниң тудуунуң болгаш кады ажыглалының аргазы-биле колхозчу өнчүнүң бүгү улустуң өнчүзү-биле чоокшулажыышкынының, сайзыралының чорудулгазы чаңгыс угда чоруп турар. Колхозтар аразының каттыжыышкыннарының системазы ам херек кырында бүгү колхозтарны хаара туткан.

База бир түңнел. Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазының соксаал чок өзүп турары, ооң бүгү адырларының амгы үениң техниказы-биле чепсегленгени колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинге чаа үе-чада — ооң индустриализациязының үе-чадазы болур; ол үе-чада болза көдээ ажыл-агыйның үлетпүр-биле улам ыңай чоокшулажыышкынынче, чаңгыс аай индустриалдыг баазага улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплексизин тургузарынче апаар чоруур. Ооң-биле кады ажылчын аңгының, колхозтарда болгаш совхозтарда машина күш-ажылының ажылдакчыларының, ниитиниң бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарында интеллигенцияның үлүг-хуузу көдээ ажыл-агыйга өзүп, көдээни чаартып тургузарының чорудулгазы калбарып турар.

Түңнелдер ындыг-дыр.

Колхозчу тургузуг, көдээде амыдыралдың бүгү укладтарын үндезини-биле өскерткеш, колхозчуларның болгаш совхоз ажылдакчыларының мурнунга чаа, чырыткылыг перспективаларны ажыдып турар дээрзин олар херечилеп турар. Оларның күш-ажылы индустриалдыг күш-ажылдың бир янзы хевиринче улам илези-биле шилчип бар чыдар. Угаан болгаш күш-ажылының аразында ылгал улам-на чидип турар. Хоорай биле көдээниң аразында социал-экономиканың база культура-амыдыралдың ылгалдарын узуткаары деп алыс өчис сорулга талазы-биле ажыл улам күштүг болгаш калбарып чоруп турар.

Эрге-чагырга улустуу болуп турар чүгле ындыг чуртка, социализмниң тиилээн чуртунга бо бүгү болдунуп болур!

Ленинчи партияның политиказының, партияның XXIII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының айыткан хемчеглериниң шынын, коммунистиг ниитилелди тургузарынга партияның угланыышкынының билдингир тодазын амыдырал көскүзү-биле бадыткап турар.

Колхозтуң чаа Чижек Уставы бодунуң утка-шынарының талазы-биле ол политиканы, ол угланыышкынны база харыылап турар.

II. Чаа Устав—коммунизм тургузуушкунунга колхозчу амыдыралдың хоойлузу

Колхозчу-шалыпчыларының Ийиги Бүгү-эвилел съездизинге хүлээп алдынган көдээ ажыл-агый артелиниң Уставының эң чугула принциптери үениң хыналдазын тудуп шыдаан. Аңаа салдынган сорулгалар — коллективтиг ажыл-агыйны тургузары, чединмес болгаш хөжүдаңгай чорукту тиилээрин чедип алыры, көдээге эки амыдыралды хандырары — шиитпирлеттинген дээрзин бүгүде билир.

Ооң-биле кады Уставтың хөй чүүлдери ам көдээ ажыл-агыйның бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң деңнелинге, көдээде ниитилел харылзааларының характеринге дүүшпейн турар. Ону барымдаалааш, партияның Төп Комитеди колхозтуң чаа Чижек Уставын ажылдап кылыры чугула деп көрген. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев баштаан комиссияны тургускан.

Комиссияның белеткээни колхозтуң чаа Уставының төлевилелин парлалгага үндүрген болгаш бүгү улус чартык чыл ажыг чугаалажып көрген.

Ооң кол чүүлдериниң болгаш эң чугула онзагай шынарларының утка-шынарын тайылбырлаарын чөпшээреп көрүңер.

Чаа Уставтың кол чүүлдери болгаш эң чугула онзагай шынарлары

Колхозтуң чаа Уставы болза колхозчуларның, оларның ниитилештирген бүдүрүлгезиниң мурнунга амгы байдалдарга дүүшкен чаа сорулгаларны салып турар. Оларда бистиң партиявыстың социалистиг көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң темпизин дүргедедиринче, колхозчу тараачыннарның коммунистиг тургузуушкунга идепкейин улам бедидеринче, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин улам долу хандырарынче угланыышкыны илереттинген.

Мурнундагы Уставтың чамдык чүүлдериниң салгалдызын арттырбышаан, чаа Устав колхоз хөреңгизин быжыглаарының болгаш көвүдедириниң дугайында, колхозтарга халас болгаш хуусаа чокка, биргээр чугаалаарга, мөңгеде ажыглаар кылдыр быжыглаан черлерни эки ажыглаар дугайында сагыш салыышкынны тода илергейлеп турар. Көдээ ажыл-агыйга эвес хереглелдерге үнелиг ажыглал черлерин тускайлап бээрин, черле ындыызы ышкаш, болдурбас деп ында айыткан. Ол болза колхозтуң чер ажыглалын турумтуг болдурар, ажыл-агыйны улам ажыктыг, эртемге үндезилеп чорударынга дөгүм болур.

Чер — улустуң амыдыралының болгаш чаагай чоруунуң үндезини. Машинага бодаарга, чер кайгамчыктыг шынарлыг — кырывас, элевес дээрзи билдингир. Бир эвес ону сарыылдыг эдилээр болза, ол экижиир, ооң үнүш-дүжүткүрү өзер.

Устав чүгле черни шын ажыглаарынга эвес, харын бүгү колхоз хөреңгизинге бүгү органиэас-эргениң эргежок чугула чүүлдерин тургузуп турар. Колхозчулар ниитиниң социалистиг өнчүзүн камнаар, ону көвүдедир болгаш ону ажыл-агыйжы эвес, чуду-кара көөр чорукту болдурбас хүлээлгелиг. Колхозтуң өнчү-хөреңгизи, ооң кол болгаш эргилде фондулары үлешпес болур.

Устав колхозтарның ажыл-агыйга бот-тускайлаң чоруун болгаш бот-идепкейин боттуу-биле калбартып, оларның ажыл-чорудулгазының хөй айтырыгларын чаазы-биле шиитпирлеп турар. Кол болгаш эргилде фондуларын долдурарынга шилчидилгелериниң хемчээлин ам колхозчулар боттары ниитилештирген бүдүрүлгениң өзүлдезин хандырарын барымдаалап тодарадыр. Планнаашкынның чуруму база өскерлир. Мурнундагы Устав болза чажылданың, ажаап алыышкынның болгаш өске-даа ажылдарның үстүүртен күрүне органнарының доктааткан планнарын күүседирин хүлээдип турган. Ам колхозтар боттарының ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазының планын боттары кылыр болгаш бадылаар. Ону ажылдап кылырының эге үндезини болза күрүнеге элээн каш чылда продукт садарының доктаамал план-чагыы болур. Сөөлгү чылдарда доктааттынган болгаш бодун бадыткаан, принципиалдыг бо чаа чурум Уставта илергейлеттинген.

Ындыг чурум улус ажыл-агыйын планныг хөгжүдериниң принцивинге чөрүшпес, рыноктуң ала-чайгаарлаашкынын сула салганы азы күрүне эрге-ажыын кошкатканы ол эвес. Харын ол ниитилелдиң бүгү база ажыл-агый бүрүзүнүң тус-тузунда эрге-ажыктарын сөрыылдыг хандырар, бистиң хоорайларывысты чер болгаш мал ажылының продуктулары-биле хандырарын көвүдедир, күрүне курлавырларын четчелээр, колхозтарның болгаш совхозтарның орулгаларын көвүдедир аргазын берип турар.

Мооң ужурунда көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын төптен планнаарындан ойталаарын, ону хостуг садыглал-садып алыышкын-биле солуурун сапалдап турар чамдык экономистерниң бодалын шын деп хүлээп көрүп болбас. Ол дээрге кол болгаш шиитпирлиг кавы — бүдүрүлге кавызындан — көдээ ажыл-агыйга планныг салдар чедирериниң чорудулгазын рынок кавызынче, бараан солчулгазы-биле солуштурарынга чедирер ийик. Ол болза ажыл-агыйны планныг чорударының бистиң ниитилеливиске берип турар ол артык шынарларындан ойталааны болур ийик.

Ниитилештирген бүдүрүлгеге идиг бээринге экономиктиг быраларны колхозтарның ажыглаарынга хамаарыштыр кандыгыл дээрге, оларга тараа болгаш өске-даа продуктуларны пландан ажыр күрүнеге бедиткен өртекке садар эргени тыпсып турар. Ол ышкаш колхозтар күрүне магазиннери болгаш хереглекчилер кооперациязы-биле дорт харылзааларны тургузуп ап, колхоз рыногунга продукцияны садып болур.

Чаа Устав колхозтарга бот-орулга-чарылганы быжыглаарынга дузалаар. Ол принципти чайгылыш чок ажыглаары колхозтарның социал-экономиктиг бүдүжүнге дүгжүп, ооң бүгү ажыл-агый адырларынга бүдүрүлгеге орулгалыг болурунга сонуургалын бедидер.

Уставтың онза чугула чүүлү болза көдээ ажыл-агыйны ниитилештирериниң деңнелин бедидеринге, бүдүрүлгени мөөңнээринге болгаш специализастаарынга, колхоз өнчүзүн бүгү улустуң өнчүзү-биле улам чоокшулаштырарынга органиэас болгаш эргениң таарымчалыг чүүлдерин ооң тургузуп турарында. Маңаа хамаарыштыр чамдык принципиалдыг чүүлдерни демдеглезе чогуур.

Бирээде, колхозтар аразының болгаш күрүне-колхозтуң специализастаттынган бүдүрүлгелерин, организацияларын болгаш каттыжыышкыннарын тургузары дээн чергелиг, ындыг чаа чорудулга Уставта илергейлеттинген. Амгы байдалдарда чамдык чугула сорулгаларны шиитпирлээринге тус-тус колхозтарның аргалары четпес апар чоруур дээрзин практика көргүзүп турар. Ынчаарга чаңгыс ажыл-агыйга күш четтинмес азы ажыы биче чүүл, өске колхозтар-биле азы күрүне бүдүрүлгелери-биле күжениишкиннерни болгаш хөреңгилерни каттыштырыптарга черле болдунар болгаш экономика талазы-биле ажыктыг апаар.

Эки турага үндезилээн ындыг каттыжыышкын бүдүрүлгени специализастаары-биле, көдээ ажыл-агый продуктуларын сайзырады кылыры болгаш оларны саарарын организастаар талазынга дузалаар бүдүрүлгелерни хөгжүдери-биле, малды өстүрери болгаш семиртири-биле, тудуг болгаш чурттакчылыг көдээ черлерни чаагайжыдарынга херектээр материалдарны бүдүрери-биле холбашкан сорулгаларны шиитпирлээр арганы бээр.

Колхозтарның материал-техниктиг курлавырын болгаш акша-хөреңгизин, чогуур сорулгаларны шиитпирлээринге оларның күжениишкиннерин эки тура-биле каттыштырар угланыышкын көдээниң бүдүрүлге кооперастаашкынында мырыңай чаа депшилгелиг чорудулга. Чаа чүве чүдел дизе, кооперастаашкын, бирги үе-чадада дег, үүрмек хуу ажыл-агыйларга эвес, а улуг, быжыккан колхозтарның суурунга үндезилеп боттанырында болур. Колхозтарның экономиктиг курлавырларын каттыштырары болгаш социал амыдыралын сайзырангайжыдары—хоойлу ёзугаар болуушкун. Бүгү талалыг деткиириинге ол төлептиг.

Ийиде, колхозтарның дузалаар бүдүрүлгелерни болгаш тывыштарны хөгжүдер эргезин Устав быжыглап турар. Олар көдээниң амыдыралынга шаандан бээр чугула рольду ойнап келген. Оларның туруп келгени хамыктың мурнунда чурттуң бойдус-климадының онзагай байдалындан, чер ажылының сезоннуг шинчизинден болдунган. Дыка хөй көдээ чурттакчылар ам безин чылдың каш-ла айларында ниитилел бүдүрүлгезинге киржип турар, ол чөптүг эвес болбайн аан. Сөөлгү чылдарда колхозтар янзы-бүрү бүдүрүлгелерни болгаш тывышты тургузар арганы алган болгаш тургузуп-даа турар. Оларга чогуур деткимчени көргүзер херек. Ынчан олар боттарының күш-ажыл курлавырын болгаш тус чериниң чиг-эдин эки ажыглап, чоңга херектиг продукцияны бүдүрүп, ниитилел бүдүрүлгезиниң колхозчуларның күш-ажылчы чорудулгазынга болгаш оларның орулгаларынга ролюн бедидип шыдаар.

Үште, колхозтарга ниити продукцияны болгаш орулгаларны хуваары ышкаш, ындыг үндезин айтырыгларны принципиалдыг чаа хевирге көөрүн Уставта быжыглап турар. Орулгаларны шын хуваары—бүдүрүлге деңнелин бедидериниң эң чугула чүүлдериниң бирээзи. Ынчангаш Устав чыылданың болгаш хереглелдиң экономика талазы-биле үндезилеттинген дүүштүрүлгезин чедип алырын, бүдүрүлге, страхование болгаш культура-амыдырал фондуларының өзүлдезин хандырарын, күш-ажыл төлевириниң социалистиг принцивин хажык чок ажыглаарын колхозтарга хүлээдип турар.

Мурнунда күш-ажыл төлевириниң фондузу дээрге хөреңгини үлешпес болгаш өске-даа ниити фондуларга хувааганының сөөлүнде арткан артыы болуп турганын колхозчу бүрүзү билир. Ындыг чурум турда, чугаалажып турганы ышкаш, чедиштирип алыры үргүлчү-ле болдунуп турбаан, хереглелдиң эрге-ажыын болур-чогууру-биле барымдаалавайн турган. Ам колхозтар боттарының ниити фондуларының чогуур өзүлдезин хандырбышаан, колхозчу бүрүзүнге чогуур төлевирни ооң колхоз бүдүрүлгезинге киирген күш-ажылынга дүүштүр магадылап берип турар.

Ам-на бүгү черлерде ажыглап турар апарган магадылаттынган төлевир колхозчуларның ниитилел бүдүрүлгезин хөгжүдеринге сонуургалын дыка бедиткен. Аңаа немей, кол төлевир-биле чергелештир, продукция бүдүрерин көвүдеткени, ооң шынарын экижиткени болгаш бот-үезин чиигеткени дээш немелде төлевирни база көрүп турар. Ол ышкаш колхозчулар хереглелдиң ниитилел фондуларын база ажыглаар, олар чылдың-на көвүдеп орар.

Эң сөөлүнде, совет көдээниң эң улуг чедиишкиннериниң бирээзи колхозчуларга пенсия хандырылгазын кииргени болур. Бо хемчег он-он миллион кижилерниң амыдыралчы эрге-ажыктарынга хамаарылгалыг. Ооң аңгыда, чамдык ажыл-агыйларда доктааттына берген практикага дүүштүр, боттарының хөреңгилериниң колхозчу-пенсионерлерге тывыскан пенсиязынга немей төлевирни кылырын, дыштанылга бажыңнарын, колхозтарның болгаш колхозтар аразының санаторийлерин, кырааннарга болгаш инвалидтерге бажыңнар тударынга хөреңгилерни тускайлап бээр колхозтарның ындыг эргезин Устав быжыглап турар.

Бо бүгү болза ак сеткилдиг ажыл-ишчи бүрүзүнге кырый берзе, а ол ышкаш ажыл кылыр аргазын чидиргенде ол хандыртынган болур дээрзинге бүзүрелди берип турар. Ынчаарга ындыг хандырылга колхозтарның улам ыңай быжыкканының болгаш чурттуң национал орулгазының өскениниң хире-чергези-биле улам экижиир.

Чаа Устав, колхозчуларның эргезин калбартпышаан, оларны боттандырарын идегелдиг хандырып турар дээрзин демдеглээр апаар. Чугаа болза оларның кижи бүрүзү чүгле ниитилел бүдүрүлгезинден күш-ажылдын магадылаттынган төлевирлиг ажылды алырының дугайында эвес, харын дыштанылгага болгаш социал-хандырылгага, культура-амыдырал хандырылгазынга болгаш тускай эртем чедип алырынга, бодунуң коллективтиг ажыл-агыйының херектерин эргелээринге идепкейлиг киржир эргезиниң дугайында база болуп турар.

Чүгле социализм үезинде, ниитилештирген, коллективтиг ажыл-агыйга ындыг эргелерни боттандырары болгаш күш-ажылчы тараачынга ындыг таарымчалыг байдалды тургузары болдунуп болур дээрзин бадыткап турганының херээ-даа чок.

Ниитиниң ажыл-агыйы колхоз кежигүннериниң материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин хандырарынга шагда-ла кол, шиитпирлиг рольду ойнап турар. Ооң-биле кады хууда ажыл-агый база амдызында эргежок чугула болуп турар. Колхозчуларга ындыг ажыл-агыйны чорудар эргени Устав арттырып турар, ол оларга орулганың немелде үнер дөзү болур.

Колхозчуларның хууда дузалаар ажыл-агыйын үндезини чокка кызыгаарлап турганын СЭКП ТК-ның октябрь (1964 чылдагы) Пленумунуң соонда күш чок болдурган. Оларга кодан чанының чер участогун ажыглаар эргени магадылап, ол участоктарны ажылдап кылыр талазы-биле колхозтуң талазындан дузалаарын, малдарын мал чеми-биле хандырарын көрүп турар. Кодан чанының участоктарының хемчээлин болгаш чеже малды тударының нормазын тус-тус черлерге таарыштыр, ниити болгаш хуу эрге-ажыктарны шыны-биле дүүштүрерин барымдаалап тургаш тодаргайлаар.

Дузалаар ажыл-агыйын колхозчулар боттары экономика талазы-биле ажык чок, херек чок чүүл кылдыр көрүп, оортан олар боттары ойталай бээр, шак ындыг деңнелге ниитиниң ажыл-агыйының чеде берген турар үези келир. Ынчалза-даа ону, ол чорудулганы үндезин чогу-биле ам кызыгаарлап, ол чорудулганы анаа-ла дүргедедир чорук — көдээде боттуг амыдыралдың фактыларын барымдаалаваны ол болур ийик.

Эът фабриказы (Виница область). Е. Копыттың ажылы. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Чаа Уставтың илдең онза чүүлү болза колхозчу демократияны улам ыңай быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче ооң угланганы болур. Ол хөгжүлде ам ийи кол шугум-биле чоруп турар. Бир талазында, колхозтарның ажыл-агый талазы-биле бодунуң тускай болуру быжыгып, колхозчуларның боттарының шиитпирлээр айтырыгларының хемчээли калбарып турар, өске талазында—ниитиниң ажыл-херектерин эргелээринге оларның киржилгезиниң хевирлери сайзырап турар.

Бүгү ажыл-херектерге колхозчуларның боттарының шиитпирлиг ролюн быжыглавышаан, кол айтырыгларны колхозка ооң дээди органы—ниити хурал, азы, ниити хуралды чыылдырары бергедей берген черлерге төлээлекчилерниң хуралы чугаалажып көөр ужурлуг деп Устав көрүп турар. Ниити хуралдардан аңгыда, бригадаларга болгаш өске-даа салбырларга хуралдарны база чорудар ужурлуг.

Колхозтуң удуртукчуларының соңгулдалыг болурунуң принцивин улам ыңай хөгжүдеринге Устав идиг берип турар. Баштаар черниң даргазын болгаш кежигүннерин ниити хуралга соңгуур дээрзи билдингир. Ынчаарга ам бригадирлерни, өске-даа салбырларның удуртукчуларын база бодунуң бүдүрүлге коллективинге соңгуур ужурлуг. Бүзүрелди шыдавыктырбаан, онааган ажыл-херээ күш четпейн турар кандыг-даа ажылдакчыны колхозчулар хуусаа бетинде соңгулдалыг органнардан кыйгыртып азы албан дужаалындан хостап болурлар.

Колхозтарның удуртулгазынга демократтыг эргелерни ханыладыры-биле чергелештир Устав болза, колхоз кежигүннериниң хүлээлгелерин база тодарадып, боттарының ажылы болгаш коллективтиң ажыл-херээ дээш оларның бедик харыысалгалыын демдеглеп, сагылга-чурумну болгаш доктааттынган корумну ураарлерге, ак сеткилдиг эвес ажылдакчыларга хамаарыштыр салдар чедирериниң хемчеглерин көрүп турар.

Колхоз—тараачыннарга коммунизмниң школазы. Ынчаарга чаа Устав бодунуң чүүл бүрүзү-биле ону бадыткап турар. Ол болза чүгле бүдүрүлге сорулгаларының эвес, харын база колхозтуң кижизидикчи хүлээлгезиниң мөзүзүн тодаргайлап турар. Ол болза көдээни чаартып тургузарынче, ооң мөзүзүн улам экижидеринче угланган хемчеглерни айтып, ооң-биле кады колхозчуларның ниити билиг болгаш культура-техниктиг деңнелин бедидеринге идигни берип турар. Ол болза оларның шуптузунга колхозтуң ажыл-херээн башкарарынга калбаа-биле киржириниң эргезин тыпсып турар. Ол болза ниитиниң өнчүзүн көвүдедиринче болгаш коммунистиг күш-ажылче, улам эки амыдырал дээш демиселче кыйгырып турар.

Ооң эң чугула байдалдары болгаш онза чүүлдери ындыг-дыр.

Колхозтуң Чижек Уставының төлевилелин чугаалажып көргениниң түңнелдери

Колхозтуң чаа Уставының төлевилелин парлалгага парлааны улуг сонуургалды хайныктырган. Колхозтарга, районнар хуралдарынга, колхозчуларның область болгаш край конференцияларынга, республика съездилеринге, ажылчыннарның хөй санныг хуралдарынга, күрүне албан черлериниң болгаш хөй-ниити организацияларының коллективтеринге ону чугаалажып көрүп тургулаан. Аңаа эртемденнер, парлалга, радио болгаш телевидение көдүрлүүшкүн-биле харылаан. Ол болза херек кырында бүгү улусчу чугаалажып көрүүшкүн болган, аңаа он-он миллион кижи киришкен.

Ниитизи-биле Устав төлевилелин чаңгыс үн-биле хүлээп көрген. Ооң-биле кады партияның Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге, солуннар болгаш журналдар редакцияларынга, өске-даа албан черлеринге болгаш организацияларга муң-муң чагаалар кирген, оларда болза чүүлдүгзүнүн көрүүшкүн-биле чергелештир немелде саналдарны болгаш чамдык демдеглелдерни чугаалап турар. Уставты ажылдап кылырының комиссиязы оларны ылавылалдыы-биле өөренип көрүп, эң-не үнелиг бүгү чүүлдерни төлевилелге киргилээн.

Устав төлевилелин чугаалажып көөрүнге идепкейлиг киришкен болгаш ооң белеткелиниң талазы-биле комиссияга улуг дузаны көргүскен бүгү эштерге чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың дааскаңын ёзугаар илергейлээрин меңээ чөпшээреп көрүңер.

Кирген саналдарның утка-шынарын тодаргайлап кирериниң мурнуу чарыында, Уставтың бодунуң адының дугайында каш сөстү чугаалаза чогуур-дур.

Парлаттынган төлевилелде кандыгыл дээрге — «Колхозтуң (Көдээ ажыл-агый артелиниң) Чижек Уставы» деп ол аттыг турган. Ындыг ийи атты арттырган херээ бар бе?

Амгы колхозтар — амгы үениң техниказы-биле чепсегленген, социалистиг улуг бүдүрүлгелер-дир. Оларда чүс-чүс, харын-даа муң-муң кижи ажылдап турар. Ындыг ажыл-агыйларны артельдер деп адап болбас. Ындыг сөстү шаанда колдуунда керээ-биле кады ажылдап турган чүгле бөлүк кижилерниң каттыжыышкынын кылдыр билип турган. Күштүг хоойлуларда, партияның болгаш чазактың янзы-бүрү документилеринде ам чүгле чаңгыс — колхоз деп атты ажыглап турар. Ол сөс шагда-ла делегейге билдингир болу берген. Кандыг-даа дылга ол болза, өске кандыг-бир чүү-даа эвес, харын-на көдээ ажыл-агыйның коллективтиг бүдүрүлгези болуп турар.

Уставтың ийи аттыг болуп турган херээ чок кылдыр комиссия санап турар. Ынчангаш чугаалажып көөр дээш чыылган документивисти кыска, тодазы-биле — Колхозтуң Чижек Уставы деп адап турар болзун.

Устав бодунуң шынары-биле колхозчу тараачыннарның хөй талалыг ажыл-чорудулгазының чаңгыс аайын, бүгү колхозтарның өчис сорулгаларының ниити болуп турарын илеретпишаан, ооң-биле кады Чижек деп сөс-биле ол болза, колхоз бүрүзүнүң онза чүүлдерин, онза тускай хевирлиг чүүлдерин барымдаалап турар дээрзин база демдеглээр ужурлуг.

Уставтың утка-шынарының талазы-биле саналдар хөй улуг айтырыгларны хаара тудуп турар. Ол айтырыг бүрүзүнде колхоз тургузуун улам ыңай быжыглаар дугайында, көдээ ажыл-агыйның чечектелиишкининиң дугайында, чуртка чер болгаш мал ажылының продуктуларының элбекшилин тургузар дугайында сагыш салыышкыны билдинип турар-дыр. Ынчангаш ол өөрүшкүлүг.

Чамдык саналдарның утка-шынарларын кысказы-биле тайылбырлаарын чөпшээреп көрүңер.

Баштайгы бөлүк саналдар. Олар боттарының утка-шынарының талазы-биле черле янзы-бүрү, ынчалза-даа олар шуптузу оларже кичээнгей салырынга төлептиг:

а) ниитиниң өнчү-хөреңгизи тус-тус колхозтарга-даа, ниити өнчү болур эрге-биле ийи азы элээн каш ажыл-агыйларга-даа азы күрүнеге болгаш колхозтарга хамаарышкан туруп болур дээрзин Уставка киир бижиирин сүмелеп турар. Колхозтуң азы бөлүк колхозтарның акша-хөреңгизин болгаш эт хөреңгизин Уставта көрдүнмээн сорулгаларга ажыглап болбас;

б) шын тарылга ээлчештирилгезин колхозтарның сагыырының, үрезин ажылын улам экижидериниң, чемишчидилгелер системазын боттуг ажыглаарының болгаш өске-даа чүүлдериниң эргежок чугулазын Уставка айтырын саналдап турар;

в) суур чаагайжыдылгазының болгаш колхозчуларның культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле колхозтуң сорулгаларын Уставка калбаа-биле тодаргайлаарының, ооң иштинде күш-культураны болгаш спортту сайзырадыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни база айтырының эргежок чугулазының дугайында айтырыгны хөй эштер тургузуп турар;

г) колхоз тургузуушкунунуң хоочун кижилеринге, көдээ ажыл-агый артельдериниң баштайгы организакчыларынга, база колхозтарның болгаш бүдүрүлге салбырларының удуртукчуларынга үр чылдарда база үре-түңнелдиг ажылдааны дээш тускай пенсияларны колхозтарның акша-хөреңгизиниң күсели-биле тургузар дугайында айтырыгны элээн хөй чагааларда көдүрүп турар.

Комиссияның бодалы-биле алырга, бо санаттынган бүгү саналдар шын, ажыктыг болуп турар. Оларны чаа Уставка бижигилээр болза эки.

Ийиги бөлүк саналдар. Хамыктың мурнунда—адаандан үстүнге чедир колхоз органнарының системазын тургузарының дугайында айтырыг. Хөй эштер, ол айтырыгны тодаргайлавышаан, колхозчу демократияны улам ыңай хөгжүдер сорулга-биле районнарга, областарга болгаш республикаларга база ол ышкаш төп черге колхозтар чөвүлелдерин тургузарын саналдап турар. Олар болза дуржулгалыг колхоз даргаларының, ажыл-агый мурнакчыларының, тускай эртемниглерниң болгаш эртемденнерниң, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле холбашкан эргелел черлериниң удуртукчуларының иштинден соңгуттурган турар демократтыг органнар болур ужурлуг. Ындыг чөвүлел болза колхоз тургузуушкунунуң эң-не чугула айтырыгларын көрүп, коллективтии-биле чугаалажып, бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы дуржулгазын түңнеп, ниитиниң ажыл-агыйының курлавырларын эң долу ажыглаарының талазы-биле сүмелерни ажылдап кылып болур ийик.

Ындыг санал олче чугула кичээнгей салырынга төлептиг болуп турар деп комиссия санап турар. Ону бистиң бо съездивиске чугаалажып көрзе чогуур. Бир эвес колхозтар чөвүлелин тургузары эргежок деп съезд санаар болза, бүгү-эвилелдиң ындыг чөвүлелин маңаа-ла соңгуп алгаш, ооң соонда колхозтарның районнар, областар (крайлар) болгаш республикалар чөвүлелдерин соңгугулап алыр болза ажыктыг болур ийик.

Колхоз даргазын, баштаар черниң болгаш ревизия комиссиязының кежигүннерин соңгуурунуң чурумунуң дугайында айтырыгны база калбаа-биле чугаалажып турган. Чамдык эштер чажыт бадылаашкынны чорударын саналдап турар, өске чамдыктар ажык бадылаашкынның талазында болуп турарлар.

Саналдарның аңгы-аңгы болуп турарын барымдаалааш, соңгулдаларның чурумунуң дугайында, бадылаашкынның негелделериниң дугайында айтырыгның талазы-биле таварылга бүрүзүнде ону колхозчуларның боттары шиитпирлээр эргени оларга тыпсыр херек, ынчангаш ол эргени Уставка киир бижиир деп түңнелди комиссия кылган.

Үшкү бөлүк саналдар. Оларда болза колхозтарның материал-техниктиг хандырылгазын экижидериниң эргежок чугулазының, көдээ ажыл-агый продукциязын саарарын чурумчударының дугайында, медицина хандырылгазының, көдээге садыг, транспорт болгаш харылзаа хөгжүлдезиниң дугайында, көдээ ажыл-агыйга эки организастаттынган юридиктиг албанны тургузарының дугайында чугаа болуп турар. Колхозчуларның социал страхованиезиниң чаңгыс аай системазын тургузарының база колхозчуларны профэвилел кежигүннеринге улам калбаа-биле хаара тударының дугайында хөй чагаалар кирген. Ажыл шагының кайы хире үргүлчүлээрин болгаш ниитиниң ажыл-агыйынга киржип ажылдаарының эң кудуку хемчээлин, дыштаныр хүннерин болгаш чыл бүрүзүнүң шелээзин тыпсырының чурумун, колхоз даргаларының, агрономнарның болгаш өске-даа тускай эртемниглерниң ажыл төлевириниң хемчээлдерин Уставка айтыр болза чогуур деп, чамдык эштер санап турарлар.

Ол ышкаш айтырыглар эвээш эвес. Ынчаарга оларның бир чамдыызы колдуунда шын болгаш чогуур органнарның кичээнгейлиг өөренип көөрүн негеп турар. Өскелери база-ла ажыктыг, ынчалза-даа оларны колхоз бүрүзүнүң хүлээп ап турары иштики корум-чурумнуң дүрүмнеринге, күш-ажыл төлевириниң дугайында саавырларга көөр болза чогуур. Ол бүгүнү шуптузун Уставка киирер болза, Уставты нарыыладыр апаар. Хөлүн эрттир үүрмек чүүлдерни киирген херээ бар деп бе.

Адактың сөөлүнде, дөрткү бөлүк саналдар. Янзы-бүрү фондуларже киирер шилчидилгелерниң хемчээлин Уставка айтырын ол саналдарның чамдыызында илередип турар. Орулгаларны хуваар үеде чыылданы болгаш хереглелди, ниитилел фондуларының өзүлдезин, колхозчуларның амыдырал деңнелин бедидерин шын дүүштүрерин хандырары чугула болбайн аан. Ынчалза-даа ол бүгүнү Чижек Уставка киирери, чурттуң бүгү колхозтарынга шилчидиишкиннерниң чаңгыс аай нормаларын доктаадып тургузары эрги турганынче ээп киргени ол болур ийик.

Дыка хөй чагааларның авторлары колхоз рыноктарынга садыглаашкынны организастаарын экижидериниң болгаш аңаа корум-чурумну тургузарының дугайында айтырыгны салып турар. Оларның бодалдарын хамаарышкан эргелел черлери өөренип көргеш, практиктиг түңнелдерни кылыр херек. Ынчалза-даа бодунуң продукциязының артыкшылдыын колхоз рыногунга саарар колхозтарның болгаш колхозчуларның эргелерин кызыгаарлаарын саналдап турар ындыг кижилерниң бодалы-биле чөпшээрежип болбас. Ол чорук чүгле оларның эргелерин кызып турар эвес, харында чаа ногаалар-биле, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктулары-биле хоорай чурттакчыларын хандырарынга багай салдарлыг болур.

Устав дугайында кээп турган хөй чагааларда эдиишкин характерлиг чазалгалар эвээш эвес дээрзин база-ла демдеглезе чогуур. Олар айтырыгларның алыс утказын өскертпейн турар, ынчалза-даа чамдык таварылгаларда сөстү экижидип турар. Ол чазалгаларның дыка хөйүн барымдаалап көрген, өскелерин бистиң съездивистиң ажылының чорудулгазында хүлээп алган туруп болур.

Чаа Уставты — коммунистиг тургузуушкунунуң үезинде колхозчу амыдыралдың хоойлузун чугаалажып көрүп турда кирген эң-не боттуг чамдык саналдар болгаш чазалгалар ындыг-дыр.

Ол хоойлуну чүгле колхозчулар удуртулга болдурар хүлээлгелиг эвес дээрзин онзалап демдеглээри эргежок чугула. Колхозтар-биле боттарының харылзааларынга өске-даа организациялар ол хоойлуну барымдаалаар, сагыыр ужурлуг. Ону хажык чок боттандырары — колхозчу тургузугну улам ыңай быжыглаарының, социалистиг көдээ ажыл-агыйны бүгү талалыг хөгжүдериниң үндезини.

III. Бедик сайзырангай көдээ ажыл-агыйны тургузары—бүгү улустуң сорулгазы

Эштер!

Коммунистиг ниитилелди тургузарының төөгүлүг чорудулгазында, күчүлүг үлетпүр-биле чергелештир, эң чугула звено болза, бүгү талазы-биле сайзырангай көдээ ажыл-агый болур. Ол адырны бедик продуктулуг болдурары — бүгү улустуң эң чугула сорулгазы. Быжыг көдээ ажыл-агый баазазы чокка кандыг-даа ажыл-агый тургузуушкуну болдунмас деп, Ленин чугаалаан. (Чог., т. 31, арын 474, 4-кү үндүргени).

Ам чурттуң национал орулгазының үштүң бир кезиинден хөйүн бүдүрүлгениң ол адырында тургузуп турар. Көдээ ажыл-агыйның продуктулары болгаш көдээ ажыл-агыйның чиг-эдинден бүдүрген үлетпүр продуктулары чоннуң хереглел бараанарынга күрүнениң хереглелиниң дөрттүң үш кезиин дуглап турар. Ол факторларның ужур-дузазы аажок улуг.

Көдээ ажыл-агыйның улам ыңайгы көдүрлүүшкүнүн бүгү хемчег-биле дүргедедириниң, чурттуң эрге-ажыктарынга эң-не улуг чергези-биле дүүшкен турар ооң хөгжүлдезиниң шак ындыг темпилерин болгаш ниитилел бүдүрүлгезинге ооң шак ындыг деңзигүүрүн хандырарының дугайында партия болгаш чазак сагыш салып турар.

Ол сорулганы бүгү байдал негеп турар. Ол сорулганы чоннуң база ооң орулгаларының өзүлдези, чер болгаш мал ажылының продуктуларынга хереглелдиң калбарганы тодаргайлап турар. Ол сорулга социалистиг индустрияның хөгжүлдези-биле, көдээ ажыл-агый чиг-эдинге ооң хереглелдери-биле холбашкан. Ол сорулга ол продуктуларның курлавырларын болгаш страхование шыгжамырларын көвүдедириниң эргежок чугулазы-биле тургустунуп турар. Ооң-биле чергелештир, социалистиг болгаш өске-даа күрүнелер-биле өзүп турар экономиктиг харылзааларны барымдаалап көөр херек.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң темпилерин дүргедедиринге, колхозтарны болгаш совхозтарны эртем-техниктиг революцияның негелделеринге дүүштүр амгы үениң техниказы-биле чепсеглээринге бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер ам совет чуртта бар. Бүдүрүлгениң социалистиг аргазы, ниитиниң өнчүзүнүң тергиидээшкини көдээниң бүдүрүкчү күштериниң көдүрлүүшкүнүнге эң калбак болдунар аргаларны ажыдып турар. Колхозтуң чаа Уставы аңаа идигни база бээр апаар.

Амгы үениң байдалдарында көдээ ажыл-агыйның мурнунда туруп турар сорулгаларны шиитпирлээриниң тодаргай оруктары кандыгыл? Ол дугайын, бистиң чурттувустуң, бистиң чонувустуң көдээ ажыл-агый талазы-биле шиитпирлээр ужурлуг болуп турары ол улуг болгаш нарын айтырыгларның дугайын Л. И. Брежнев бистиң съездивистиң ажыдыышкынында бодунуң чугаазынга айытты. Ол айтырыглар аажок хөй талаларлыг, ынчангаш оларны катап-катап тодаргайлаар база катап чугаалажып көөр апаар.

Бистиң өчис сорулгавыс чүл дээрге, мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин үзүктел чок көвүдедири, оларны чиик карылгалыг болдурарын чедип алыры, шынарын экижидери, көдээ ажыл-агыйның эң янзы-бүрү продуктуларынга чурттуң хереглелдерин бүрүнү-биле хандырары болур.

Ол сорулганы чедиишкиннииг күүседир төлээде, чер ажылының культуразын бедидер херек. Ам көдээ ажыл-агыйны эң быжыг материал-техниктиг баазага үндезилеп турар апарганда, чер ажылын эртемниң ажыдыышкыннарынга база мурнакчы дуржулгага үндезилеп чорударының болдунар аргазы дыка өскен. Бистер ам, мурнунда турганынга бодаарга, чурттуң бүгү-ле районнарынга чаагай болгаш турумтуг дүжүт дээш, дыка чедиишкиннииг демисежип шыдаар бис.

Маңаа эң улуг роль черни мелиорастаарынга хамааржып турар. Кандаачал улуг зоналар, а ол ышкаш хөрзүнү хөлүн эрттир өл-шык районнар бар болуп турар чо-

(Төнчүзү 3-кү арында).

КОЛХОЗЧУЛАРНЫН ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИ

Эш Д. С. ПОЛЯНСКИЙНИҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ ТӨНЧҮЗҮ

(Эгези 1-ги, 2-ги арында).

рук ол хемчеглерни улус ажыл-агыйының талазы-биле бирги чергениң ужур-дузалыг болдуруп турар. Ол айтырыгның шак ындыг чидиг-биле тургустунуп турарының ужуру болза, мелиорация ажылдарын боттандырган черлерниң үлүг-хуузунуң бисте кончуг эвээш болуп турарында-дыр. Ам күрүне ол ажылдарны улуг хемчээлдиң-биле калбартып, хөрзүннү хат болгаш суг алыр чорукка удур демиселди чорудуп, ол сорулгага улуг хөреңгилерни чарыгдап турар. Ол хөреңгилерни угаазылалдыг, үре-түңнелдиг кылдыр ажыглаар херек.

Мелиорацияны колхозтар боттары база эки чорутса чогуур; ол болза чүгле улуг суггарылга болгаш кургадылга системаларын тургузары болуп турар эвес-ле болгай. Суггарылгага түс черниң агым суун ажыглаары, суг хөөлбектерин болгаш моондактарын тургузары, шөлдерни даш болгаш чадаң үнүштерден аштап арыглаары база чугула.

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедири көдээ ажыл-агыйны калбаа-биле химчижидерин ёзулуг боттандырарын база негеп турар. Сөөлгү сес чылдарда чемишчидилгелер бээри үш ажыг катап өскен. Ынчалза-даа колхозтарның болгаш совхозтарның хереглели ам-даа хандыртынмайн турар. Моон ужурунда СЭКП ТК болгаш Совет чазак чемишчидилгелерни бүдүрерин, үнүштерни болгаш малдарны камгалаарының эң ажыктыг чүүлдерин, ол ышкаш микробиологтуг синтезтиң продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедири эргежок чугула деп көрген.

Көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң эң дээштиг чүүлдери бүдүрүлгениң специализациязы болгаш концентрациязы болуп турар. Бир эвес бо херекти шын организастаар болза, продукцияны немей өстүрерин дыка көвүдедип, ону бүдүреринге чарыгдалдарны кудуладып, чыл иштинде ажылчын күштүң улам долу болгаш бир дески ажылдаарын хандырып, бойдус курлавырларының болгаш бүдүрүлге чепсектериниң ажыглалының эң ажыктыын бедидип болур.

Мал ажылында специализацияның болгаш концентрацияның ажылын калбартыры, фермаларда хөй күш үнер ажылдарны механизастаарының хереэн дыка экижидери онза чугула. Ниитиниң мал ажылын интенсификастаар, малды чемгерер, сүт бүдүрер талазы-биле улуг специализастаан ажыл-агыйларны тургузар, куш фабрикаларын тудар, чем баазазын экижидер, комбикорм болгаш микробиология үлетпүрүн хөгжүдер херек. Ындыг ажыл-агыйларның эң ажыктыын практика көргүзүп турар.

Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедириниң эргежок чугулазы ооң бүгү адырларын комплекстиг механизастаарының айтырыынче кичээнгейни дыка күштелдирерин, көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң электрижидилгезиниң деңнелин бедидерин хүлээдип турар. Бүдүрүлгениң материал-техниктиг баазазын күштелдирери улам күчүлүг болгаш идегелдиг техниканы ажылдап кылырын, ону дүрген шиңгээдип алырын негеп турар.

Техниктиг чепсегленишкин, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин ажыглаар талазы-биле бистиң көдээ ажыл-агыйывыс үлетпүрнүң деңнелинче көдүрлүр ужурлуг дээрзин партия барымдаалап турар. Чүгле техника бүдүрерин моон соңгаар дыка өстүрериниң, ону көдээ ажыл-агыйга бээрин көвүдедириниң, электрижидилгениң бедик темпилерин хандырарының түңнелинде колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улам быжыг үндезинни тургузуп болур.

Ажыл-агый бүрүзү бар турар техниканы эң дээре ажыглаар, бодунуң бүгү курлавырларын ажыглалга киирер хүлээлгелиг болбайн канчаар. Улуг курлавырлар чүгле техниканың ажыглалында эвес болур. Күш-ажылды улам ажыктыг организастаарында, бүгү ажылдарны эң кыска хуусааларда күүседип, эртемниң болгаш мурнакчы практиканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле нептередип билиринде олар база бар.

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезин улам ыңай көдүреринге улуг рольду көдээ ажыл-агый эртеми ойнаар ужурлуг. Янзы-бүрү культураларның чаа бедик дүжүттүг сорттары-даа, малдың эң продуктулуг уксаалары-даа биске херек. Көдээ ажыл-агый техниказын сайзыраңгайжыдар дугайында, экономиктиг айтырыгларны экижидер дугайында сагыш салыры, өске-даа хөй айтырыгларны ажылдап кылыры, мергежилдиг кадрларны белеткээри эргежок чугула.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези чоннуң аъш-чем продуктуларынга, а үлетпүрнүң — чиг-этке өзүп турар хереглелин бүрүн хандырган турарын совет улустуң, коммунистиг тургузуушкунунуң эрге-ажыктары негеп турар. Ынчаарга ол сорулга чүгле көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының эвес-тир. Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң темпилерин чүгле ажылчыннарның болгаш тараачыннарның, эртемденнерниң болгаш тускай эртемниглерниң, бүгү совет кижилерниң кады күженишкиннери-биле дүргедедип болур.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң амгы үеги деңнелин дыка ажырар төлээде, колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинге капитал салышкынның соксаал чок өзүлдезин хандырары, ооң материал-техниктиг чепсегленишкининиң темпилерин күштелдирери эргежок чугула. Ол ышкаш продуктуларны белеткээрин болгаш садып саарарын организастаарын экижидери, оларны кадагалаарының, сөөртүп чедирериниң болгаш сайзырадып кылырының айтырыын дүрген шиитпирлээр херек. Партия биле чазак бо айтырыгже ам улуг кичээнгейни салып турар.

Колхоз болгаш бүгү улустуң социалистиг өнчүзүн көвүдедирин бүгү хемчег-биле деткиир, коллективтиг болгаш бүгү улусчу өнчүнү камгалаары дээш удуртукчуларның, бүгү колхозчуларның база совхозтар ажылдакчыларының харысалгазын бедидер херек. Ам бисте бүгү бар чүүлдер, бистиң бай болуп турар чүүлдеривис — ол дээрге бистиң чоннуу, күш-ажыл-биле кылдынган чүүлдер-дир; ол дээрге бистиң холдарывыс-биле кылган, кызымаккай, маадырлыг күш-ажыл-биле көвүдеткен чүүлдер-дир.

Шак моон ужурунда бистер эң-не хумагалыг ээлер болур ужурлуг бис. Социалистиг өнчүге ээ болурунуң сагыш-сеткилин, ону ёзулуг ээ ёзу-биле көөр чорукту быжыглаары, совет көдээниң чаа кижизин кижизидери — ала-чайгаар чорудулга эвес-тир; ындыг улуг чаагай херекти билдилиг удуртур херек.

Аныяктар-биле кижизидилге ажылын чорударынче онза улуг кичээнгейни салыр херек. Ол дээрге партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының эң чугула сорулгаларының бирээзи. Бистиң аныяктарывыс ам космосче ужудуушкун дугайын бо-ла бодай бээрлер, суг шериин, ужудукчу азы инженер, эртемден азы чогаалчы болурун күзээрлер. Ынчалза-даа чер дугайын база бодаар херек. Көдээ ажыл-агыйның күш-ажылы — трактористиң болгаш комбайнерниң, агрономнуң болгаш зоотехниктиң, саанчының болгаш электромонтёрнуң, автомашина чолаачызының болгаш экономистиң, өске-даа хөй кижилерниң күш-ажылы биске ол хире чугула болгаш алдарлыг. Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң хереглелин хандырар хемчээлге ындыг кадрларны белеткээри ам эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп ужуру ол.

Бичи чорууп чылдарындан-на черге ынак болурунга көдээ школачыларны чаңчыктырар, көдээ ажыл-агый күш-ажылының аажок улуг ужур-дузалыын оларга таныштырар, ындыг күш-ажылды өөрүшкү-биле көөрүнге оларны өөредир херек. Төрээн колхозунуң азы совхозунуң, бодунуң көдээ черниң чечектелиишкининиң хереэнге бодунуң күш-ажылчы салымышкыны дээш чоргааралдың сеткил-сагыжын элээди оолдарга болгаш уругларга өскүдүп үндүрери кончуг чугула. Кижи бүрүзүнге патриотизм, Төрээн чуртка ынакшыл боттарының төрээн черлеринден эгелээр, оларның-биле харылзаалыг болур болгай. Колхозтуң чаа Уставы аныяктар дугайында бүгү тала-биле сагыш салырын хүлээдип турар. Аныяктарга келир үе онаажып турар болгай. Улуг салгалдың кижилерин олар солуур, коммунизмниң тугун бурунгаар ап чорууп хүлээлгелиг. Ынчангаш аныяктар бистиң солукчувус болгаш идегеливис, оларже доктаамал ада сагыш салымышкыны болгаш кичээнгей херек.

Колхозтарда чаа, коммунистиг мораль улам-на быжыгып, найыралдың болгаш коллективизмниң, эш-хуузунуң кады ажылдажылгазының болгаш бот-бодунга дузалажылганың, кижини хүндүлээр чоруктуң, бодунуң күш-ажылы дээш ниитилелдиң мурнунга харысалгалыг болур чоруктуң медерели быжыгып база өзүп турар. Кижиге кичээнгей салырындан болгаш ону деткииринден, ооң күш-ажылының ужур-дузазын ниитилелдиң үнелеп көөрүнден артык, чүү-даа кижини ынчаар сорук киирбейн турар. Социалистиг чарыштың, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинниң улуг күжүн калбаа-биле ажыглаар херек.

Бистиң күш-ажылчы сорук кириишкинивисти рубль командылап турар деп бодаар болза, шын эвес болур ийик деп, дыка хөй колхозчулар чөптүг медеглеп турар. Күш-ажылдың төлевири өскен болгаш өзүп турары эки-дир харын деп, олар бижип турар; ынчалза-даа колхозчулар чүгле акша дээш кызып турар деп бадыткаар болза, колхозчуларны ханызы-биле хомудатканы, оларны бак көргени ол болур ийик. Бистиң кижи бүрүвүс тараачын болганынга чоргаарланып турар; бистер бодувустуң күш-ажылывыс-биле бистиң чаагай амыдыралывыстың үндезинин — ниитилел байлаан көвүдедир Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаар дээш ажылдаарын кызып турар бис деп, дыка хөй чагааларда чугаалап турар.

Ол кончуг эки сөстер-дир. Көдээ ажыл-агыйның ак сеткилдиг бүгү-ле ажыл-ишчилери шак ынчаар бодап турар деп, бүзүрел-биле чугаалап болур.

Колхозчу херээженнер дугайында сагыш салымышкыны Уставта тодаргай илереттинген. Оларның мергежилин бедидеринге, амгы үениң көдээ ажыл-агый техниказын оларның шиңгээдип алырынга колхоз дузалаар, ниитиниң ажыл-агыйынга оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларны удуртур ажылче дидими-биле дептиидер хүлээлгелиг. Оларның күш-ажылын чүгле колхозка эвес, харын-даа өг-бүлеге чиигедири — школа назыны четпээн уругларның албан черлерин, хлеб быжырар черлерни болгаш столоваяларны, хеп чуур черлерни болгаш амыдырал хандырылгазының өске-даа бүдүрүлгелерин тургузары эргежок чугула. Көдээниң ажыл-ишчи херээженнери боттарының дугайында, ажы-төл дугайында онза сагыш салымышкынын медереп билген турар кылдыр, көдээге амыдыралды шак ынчаар экижидер херек. Херээженнерге кичээнгей салырга, олар улам-на эки ажылдаары чугаажок.

Бедик, сайзыраңгай көдээ ажыл-агыйны тургузар чорук ол бүгү сорулгаларны шиитпирлээри-биле, хоорай биле көдээниң аразында боттуг ылгалдарны чоорту ажып эртери-биле үзүктел чок холбаалыг. Ол бүгү улустуң хереэ. Көдээде чурттакчылыг черлерни хөй-хөй районнарда ам-на чаарты тургузуп турар. Ынчалзажок мурнувуста ам-даа улуг болгаш нарын ажыл туруп турар. Колхозтуң чаа Уставы ол айтырыгны шиитпирлээриниң улуг чугула ужур-дузалыг деп көрүп турар.

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң темпилерин дүргедедири-биле, көдээ суурларны чаарты тургузары-биле холбашкан сорулгалар көдээ ажыл-агыйны удуртурун адаандан үстүнге чедир экижидерин, колхозтарга болгаш совхозтарга кичээнгей салырын күштелдирерин, партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының ажылының стилин болгаш методтарын болбаазыраңгайжыдарын негеп турар. Көдээниң партия организацияларының, район болгаш партия активиниң ролю ам онза улуг. Олар миллион-миллион колхозчуларны болгаш совхозтар ажылчыннарын бедик бүдүрүлгечи көргүзүглер дээш демиселге сырый каттыштырар талазы-биле аажок улуг ажылды күүседип турарлар.

Колхозтуң баштаар чери-даа, ооң даргазы-даа көдээ ажыл-агыйга салып турар амгы үениң негелделериниң деңнелинге турары кончуг чугула. Колхозтуң удуртукчулары коллективтиг бүдүрүлгениң онзагай чүүлдерин мурнундаазындан артык улуг чергези-биле барымдаалаар херек. Төлевилеттинген хемчеглерни чугаалажып көөрүнге калбак демократизм дааңган ажыл-херээ дээш кижи бүрүзүнүң хууда харысалгалыг болур чорую-биле дүүшкен турар ужурлуг. Ындыг дүүштүрүлгени хандырып билир чорук — улуг уран арга-дыр, ынчаарга ол уран арганы хамыктың мурнунда колхозтуң даргазы шиңгээдип алган турар ужурлуг.

Бодунуң даргазы угааныг, мергежилдиг организакчы, сагыш човангыр эш болгаш принципиалдыг ажылдакчы болурун, ол коллективтиң болгаш күрүнениң эрге-ажыын хамыктан бедик көрген турарын, ону шын дүүштүрерин, партияның болгаш чоннуң эрге-ажыын хамыктан бедик көрген турарын колхозчулар күзеп турар. Ындыг дарга бүгү-ле чүвени ол боду чааскаан кылып шыдаар кылдыр бодай бербес. Ол баштаар черниң кежигүннери-биле болгаш аңаа колхозчулар-биле, коммунистер-биле болгаш комсомолчулар-биле сүмележир апаар. Ол профэвилел комитеди-биле болгаш көдээ Совет-биле, район организацияларының удуртукчулары-биле ыяк харылзаалыг ажылдаар апаар.

Партия болгаш чазак хөй санныг эки даргаларны өстүргеш, көдээ ажыл-агыйның чүс-чүс муң дуржулгалыг тускай эртемниглерин белеткээш, ындыг кадрлар дыка хөй болзун дээрзиниң дугайында сагыш салып турар. Бүгү-ле шиитпирлиг участоктарга эртем-билиглиг, мергежилдиг ажылдакчылар турары ам кончуг чугула. Агроном болгаш зоотехник, инженер болгаш механик, өске-даа тускай эртемниглер саазынга айтышкын бижип олурбас ужурлуг. Оларны аңаа чардыктырып болбас. Олар бүдүрүлгениң ёзулуг организакчылары болур, дааңган ажыл-херээн харыылаар хүлээлгелиг.

Мергежилдиг удуртукчулар болгаш тускай эртемниглер бар болуп, бүгү көдээ ажыл-ишчилерниң ниити эртем-билииниң болгаш культура-техниктиг деңнели өзүп, хоорайның көдээге материал-техниктиг болгаш саң-хөө дузазы быжыгып, партияның болгаш күрүнениң удуртулгазы экижип турары — бо бүгү болза, көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшили дээш, көдээни чаартып тургузары болгаш аңаа хөй-ниитиниң хамаарылгазын сайзыраңгайжыдары дээш, чуртка эң дээре амыдырал дээш чедиишкинниг демисежирин хандырар.

Партияның болгаш улустуң күчүлүг чаңгыс эви, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның, хоорайның болгаш көдээниң бузулбас найыралы, үлетпүр биле көдээ ажыл-агыйның, эртем биле күш-ажылдың эвилели — коммунистиг тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга бистиң чедиишкиннеривистиң магадылалы бо-дур.

Боже, коммунизмниң тиилелгезинче бистиң ленинчи партиявыс кыйгырып тур. Бо өндүр улуг эчис сорулгага колхозтуң чаа Уставы база бараан болур.

* * *

Эштер!

Тараачынның күш-ажылы төлептиг ханы хүндүткелдиң хереэ кылдыр кезээде санадып чораан. Совет чуртта ол онза хүндүткелдиг апарган. Көдээ ажыл-ишчилер кыска хуусаада ажылчын аңгының бүгү талалыг дузаламчызы-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле улуг болгаш алдарлыг орукту эрткен. Ол орук Ленинниң ады-биле тудуш харылзаалыг дээрзин колхозчу бүрүзү билир.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылының бүдүүзүнде совет тараачыннар, бистиң бүгү улузувус-биле кады, аңаа бодунуң эң чылыг ынакшылын болгаш чонга ооң бүгү кылган чүүлдери дээш улуг өөрүп, четтиришкиниин илередип турар. Ам көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларында, бүгү совет улус ышкаш төөгүлүг хүннү төлептиг демдеглээр, бодунуң күш-ажылы-биле бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улам быжыглаар деп, чаңгыс нити бодал, чаңгыс аай чүткүл бар.

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның бузулбас эвилели делгерезин!

Бүгү совет улустуң күчүлүг чаңгыс эви делгерезин!

Бистиң төрээн, ленинчи партиявыска алдар!

(Эш Д. С. Полянскийниң илеткелин диңмиттиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган).

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ҮШКҮ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИНДЕ

Ноябрь 25-те хүндүскүнүң 4 шакта колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң кежээки хуралы ажыттынган. Делегаттар колхозтуң чаа Чижек Уставының төлевилелиниң дугайында илеткелди чугаалажып эгелээн. Илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызы **Д. С. Полянский** кылган. Делегаттар болгаш аалчылар илеткелче улуг сонуургалын салган.

Кежээки хуралды даргалаан, Владимир областың «Большевик» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **А. В. Горшков** Тула областың «Чаа амыдырал» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **И. М. Семёнова** сөс берген.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче, совет тараачын чонунуң амыдырал деңнелин болгаш чаагай байдалын бедидеринче бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң, Совет чазактың хүн бүрүде улуг кичээнгей, сагыш салып турарынга өөрүп четтиргенин И. М. Семёнов Ленин орденниг «Чаа амыдырал» колхозтуң ажыл-ишчилериниң өмүнээзинден, Тула областың бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден чугаалаан.

«Чаа амыдырал» колхоз бодунуң хемчээлиниң аайы-биле ортумак ажыл-агый: ооң тарылга шөлү 2180 гектар. Тараазының ортумак дүжүдү 1961—1964 чылдарда бир гектардан-на 23,2 центнер, а 1965—1968 чылдарда — 32 центнер болган. Тараажылар бо чылын бир гектардан-на 41,8 центнер тарааны ажаап алган, а күзүн чажар кызыл-тас болгаш арбай тараан чамдык участоктар бир гектардан 70 центнер хире тарааны берген. Колхоз бир гектардан чылдың-на 200 центнер картофель, мал азыраар 900 ажыг центнер дазыл-чемиштиглер дүжүдүн ажаап ап турар.

Чер ажылының культуразын бедиткениниң, эң эки сорттарны ажыглааныының ачызында база, бодавыже, механизаторларның, агрономнарның, бүгү чер ажылдакчыларының мергежилиниң улгатканының, оларның ак сеткилдиг ажылдап турарының ачызында ол хире чаагай дүжүттү доктаамал ап болур арга бар болган.

Мал азыраарының быжыг чем-суурун тургускаш, колхоз ниитиниң мал ажылын чедиишкинниг хөгжүдүп, малдың баш санын көвүдедип, ооң продуктулуун бедидип турар. Сөөлгү дөрт чыл дургузунда бүдүрген эът 72, сүт — 75 хуу көвүдээн. Эрткен чылын акша орулгазы көдээ ажыл-агыйның ажыглал черлериниң гектар бүрүзүнге онаалтыр 700 рубль болган. Колхозтуң орулгазының көвүдээни-биле чергелештир үлешпес фондулары база өскен.

Колхозчулар съездизинге Тула областан келген делегаттарның өмүнээзинден оратор колхозтуң чаа Чижек Уставының төлевилелин болгаш колхозтарның чөвүлелдерин тургузар дугайында комиссияның саналын чүүлдүг деп санааш, хүлээп алыр деп санал киирген. Черни камгалаарын экижидеринче болгаш көдээни чаартыр тудугунуң архитектура пландарын күрүнениң контрольдаарын күштелдиреринче углаанган санал-сүмелерни Устав төлевилелинге хамаарыштыр чугаалаан.

Индирде Киев областың Жданов аттыг колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **А. Г. Бузницкий**. Киев ховуларының ажыл-ишчилери колхозтуң Чижек Уставының төлевилелин боттарының конференциязынга бүрүнү-биле чүүлдүг деп санааш, деткээн. Комиссия кежигүнү кижи болгай мен. Ынчангаш колхозтуң Чижек Уставының төлевилелин тургузар болгаш съездиниң чыылдарын белеткээр талазы-биле үре-түңнелдиг, улуг ажылды партияның ТК-зының Политбюро кежигүннериниң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, комиссия даргазы Л. И. Брежневтиң кылганынга ханызы-биле өөрүп четтиргенимни илергейлексээр-дир мен деп, А. Г. Бузницкий чугаалаан.

Чүгле Улуг Октябрьның тиилелгезиниң, ленинчи кооператив планның амыдыралга боттандырганының ачызында тараачын чон бодунуң чериниң, салым-чолунуң, амыдыралының ээзи болу берген. Көдээ күш-ажыл үлетпүр ажыл-ижинге улам чоокшулап, ооң байдалы караактарга көзүлдүр өскерлип турар. Партияның политиказының түңнели ол. СЭКП ТК-ның март (1965 чылдагы) Пленуму төлевилеп айыткан болгаш партияның XXIII съездизи чүүлдүг деп санааны, экономиктиг хемчеглер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шалыпкын хөгжүдеринге таарымчалыг байдалды тургузуп берген деп, оратор чугаалаан.

А. Г. Бузницкий оон ыңай ажыглаттынмаан курлавырларны тодаргайлап чугаалаан. Чижээлээрге, бир гектарга 30 болгаш оон-даа хөй өдек төккеш тарадып алырга, тарааның чаагай дүжүттүг болурун хандырар, ооң шынарын бедидер деп чүвеге колхозтуң улузу бүзүрээн. Аңаа холбаштыр органиктиг чемишчидилгелер бүдүрериниң болгаш оларны черге чажып төгериниң чымыштыг ажылдарын чиигедиринге дузадап чедирип көрүңер деп, эртем-шинчилел черлери биле үлетпүр ажылдакчыларынга чер ажылдакчыларының чугула дилээ бар. Колхозтарга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар болгаш идегелдиг машиналар херек турбуже, амдызында оларны бүдүрүп турары эвээш-ле болгай.

Курлавырлар мал ажылында база бар. Хамыкты мурнай малдың чем-суурун быжыглаары эргежок чугула. Ажыл-агыйывыска кукурузаны, соя биле тарымал тоорукту сырый тарыыр арганы ажыглаан бис. Оон ажыктыы кайгамчык: гектар бүрүзүнден мал чеминиң 100 единицазын ап турар бис. Көдээ ажыл-агыйның ажыглал черлериниң 100 гектар бүрүзүнге онаалтыр бо чылдың 10 айының дургузунда 650 центнер сүт, 270 центнер эът бүдүрер арганы ол берген деп, оратор демдеглээн.

Брест областың Жданов аттыг колхозунуң саанчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **Л. И. Осипюк** мынча дээн:

— Бистиң чуртувустуң көдээ ажыл-ишчилери колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизин онза кичээнгейлиг болгаш өөрүшкүлүг, сорук кириишкинниг ажылдап уткаан. А биеэде Барыын Белоруссияга чурттап чораан, хөлечик меңээ ол ийи дакпыр байырлал болган. Бо съездиниң делегады болур, Москвага колхозчуларны төлээлекчилээр алдарлыг апаар мен деп бодаары 30 чыл мурнунда мээң сагыжымга-даа кирер турган бе ынчаш?

Бистиң аар-берге эрткен үевис биле чырык чаагай — бөгүнгү хүнүвүстү деңнээри безин берге-дир — дээш, оратор оон ыңай чугаалаан. Черивиске Совет эрге-чагырга-биле катай оон сыр өске, кайгамчыктыг амыдырал моорлап келген. Улуг, биче суурларывыс шупту чаарттынгаш, кижилеривис өзе берген. Барык бажың бүрүзү телевизорлуг, мотоциклдиг болгаш ажыл-ишти чиигедир дузалыг, чүүл-бүрү оон-даа өске машиналарлыг. Биеэде бистиң таваржып эрткен бергелеривисти ам аныяктар чүгле улустуң чугаалаарындан, кино-чуруктардан билип ап турар-ла болгай. Биеэде дег, хуу ажыл-агыйлыг чурттай бээрин күзээр кижи-даа кайда боор. Бистерниң, колхозчуларның дугайында төрээн Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың сагыш салып турарынга ханызы-биле өөрүп четтиргенимни четче илергейлептер сөстер безин тыппастыр мен — деп, Л. И. Осипюк чугаалаан.

Съездиниң ол делегады саанчылааш, ам 21 чыл ажылдап келдим дээрге, адыш часкаашкыннары диңмиреп үнген. Л. И. Осипюктуң уруу он чыл школазын дооскаш, база саанчылай берген. Бедик продуктулуг инектер өстүрүп алгаш, эрткен чылын инек бүрүзүнден 7920 килограмм сүт саап алган мен деп, оратор дыңнадыра, база адыш часкаашкыннары чаңгыланып үнген. Бистиң чуртувуста бөдүүн кижилерниң ажыл-ижин чон көрүнгүр үнелээр. 1958 чылда мээң Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуткан мен. Кандыг-даа буржуазтыг чуртка бөдүүн көдээ херээжен кижи чазак кежигүнү болу берген турар эвес.

Механизаторлар, чер ажылдакчылары, малчыннар — бистиң бүгү чуртташтарывыс ам бистиң съездивистиң ажылын кичээнгейлиг сонуурган, беш чылдың түңнел чылы — 1970 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедир дээш, бедиткен хүлээлгелерни ап, чарыштыг ажылдап турар. Күчүлүг совет Төрээн чуртувустуң быжыгып, чечектелип турарынга бистиң ажыл-ишчилеривис күжүн, билиг-мергежилин харамнанмайн бээр деп, съездиниң бедик индиринден база катап айыткаксап тур мен — деп, Л. И. Осипюк чугаалаан.

Краснодар крайның «Кубань» колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **М. И. Клепиков** сөс алган.

— Партияның Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң колхоз тургузуун хөгжүдериниң үндезин айтырыгларының дугайында чайыннанчак чугаазы съездиниң делегаттары бистерге ханызы-биле сонуургачыг болду. Чер ишчизиниң ажылын партияның бедик үнелеп, ооң мурнунга кайгамчыктыг перспективаларның ажыттынып турарын көөрге, кижиниң улам эки ажылдаксаазы, төлевилеттинген эчис сорулганы чедип алырынче дүрген чоруксаазы келир-дир — деп, М. И. Клепиков чугаалаан.

Бистиң чуртувустуң көдээ ажыл-агыйының базымының ырак бурунгаарлааның сөс алган эш ылаңгыя бодунуң «Кубань» колхозунуң чижээнден көргүскен. Ол ам хөй адырлыг, улуг ажыл-агый. Ооң тарылга шөлү 12 муң гектар, мал фермазы 12, улуг куш фермазы база бар. Кол фондуларның үнези 1950 чылда 500 муң рубль турганындан 1968 чылда 11 чартык миллион рубль болурунга чедир өскен. Колхоз чылдың-на 26 муң тонна тарааны, 1400 тонна эътти, 7 муң тонна сүттү, 80 муң тонна чигир свёклазын болгаш өске-даа хөй-хөй продуктуларны бүдүрүп турар.

Эрткен чылын акша орулгазы 9 миллион хире рубль болган.

Амгы үеде колхоз — улуг ажыл-агый болгай. Ону удуртуру белен эвес. Төлээлекчилер хуралдары биле бригадалар чөвүлелдери чижектиг эргелел хевирлериниң дугайында чүүлдерни Устав төлевилелинде киргени ынчангаш кончуг шын — деп, эш Клепиков түңнелинде чугаалаан.

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизи Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткууру дээш бүгү улустуң чарыжының үезинде эртип турар.

База-ла бүгү совет кижилер дег, узбек тараачын дехканнар бистерге ол кижиниң ады кызыгаар чок эңерелдиг. Тараачын чоннуң аас-кежиин чедип алырының дүлгүүрүн бистерге Ильич тутсуп берген болгай. Бистиң аныяк республикавыска берге 1918 чылда В. И. Ленин Туркестанның суггат тургузуп алыр ажылдарынга 50 миллион рубльди үндүрүп бээр дугайында декретке ат салып берген. Ол декрет кандаашкынныг ховуну чаартып эгелээр деп шиитпирлээн.

Ленинниң чагыын амыдыралга боттандырар улуг аас-кежиин бистиң улуг-хуувуска таваржышкан. Биеэде элезинниг, кандаачал чораан ол чер революция мурнунда Узбекистанның бүгү девискээриниң барык шуптузунуң бүдүрүп турганы хире, чартык миллион чыгам тонна хөвеңни чуртка ам безин чылдың-на берип турар.

Кандаашкынныг ховуларны ажыглалга эң баштай кирип ап эгелээннерниң бирээзи — бистиң В. И. Ленин аттыг колхозувус — суггаттыг 2400 гектар черни тарып турар. Гектар бүрүзүнүң хөвең дүжүдү үш катап өскеш, 29 центнер болурунга четкен деп, Узбекистанның Сыр-Дарья облазының В. И. Ленин аттыг колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **Н. Юлдашева** чугаалаан.

Бистиң колхозувуста он чеди националдың төлээлекчилери чаңгыс аай өг-бүле болу берген чурттап турар деп чүве оон-даа кайгамчыктыг. Колхоз даргазы — узбек херээжен кижи, партком секретары — таджик, кол инженери — корей, кол мал эмчизи — орус кижи, участок агроному — еврей, база бир участок агроному — азербайджан, ферма эргелекчизи — чуваш, ногаажылар бригадири — молдаван, агроном-энтомологу — татар, бухгалтери — казах... Колхозувустуң байлактарын улам арбыдадыр, болдунары-биле чиик өртектиг, хөй көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер — шуптувус чаңгыс аай сорулгалыг, чаңгыс аай чүткүлдүг бис деп, оратор оон ыңай чугаалаан.

Колхозчу көдээниң ишчилериниң дугайында Коммунистиг партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң ада ёзу-биле доктаамал сагыш салып турарынга ханызы-биле өөрүп, четтиргенивисти дамчыдарын колхозчуларывыс меңээ дааскан деп, Чөөн-Казахстан областың Жданов аттыг колхозунуң даргазы **К. Капышев** чугаалаан. Колхозчу тараачын чоннуң Совет чуртка боттандырган кайгамчык улуг чаартылгалары бистиң съездивиске СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневтиң чайыннанчак болгаш ханы утка-шынарлыг чугаазында илергейлеттинген. Көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларын улам шалыпкын хөгжүдерин хандырары — партияның Төп Комитединиң берген айтышкынын амыдыралга боттандырар дээш, колхозчулар боттарындан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылыр.

Чаа Чижек Уставтың төлевилелин Чөөн Казахстанның колхозчулары, база-ла көдээниң бүгү ажыл-ишчилери дег, кайгамчык улуг сонуургалдыг уткаан. Уставтың төлевилели колхозчу көдээниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң деңнели-биле, колхозтарда тургустунган иштики бүдүрүлге харылзаалары-биле, коммунистиг тургузуушкунунуң амгы үеде сорулгалары-биле бүрүн дүгжүп турар.

Казахстанның хөгжүлдезинге көдээ ажыл-агыйны коллективизастааны тергиин улуг ужур-дузалыг болган. Колхоз тургузуунуң тиилелгези көдээни кулактарның болгаш байларның мөлчүлге кинчизинден, аңгы талазы-биле өскележир чарлылышкындан, ядарал, түреглелден мөңге чарып алган. Ону 1930 чылда тургустунган Жданов аттыг колхозтуң чижээнден көөрге безин илдең. Ам ооң ажыглаар чер девискээри 32 муң гектар. Кол бүдүрүлге фондуларының үнези 3,5 миллион рубльден ашкан. Артель 95 тракторлуг, 56 автомашиналыг, тараа ажаап алыр 40 комбайнныг, көдээ ажыл-агыйга ажыглаар өске-даа хөй-хөй техникалыг. 1969 чылда 7600 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 24 центнер тараа дүжүдүн ажаап алган.

Колхоз бо чылды бир миллион 600 муң ажыг рубль арыг орулгалыг доозуп турар деп, оратор медеглээн.

Колхозтар биле күрүнениң чугула эрге-ажыктарынга бүрүн дүгжүп турар, колхозтуң чаа Чижек Уставын бадылаар дугайында баштай сөс алган эштерниң саналдарын К. Капышев Чөөн Казахстанның төлээлериниң өмүнээзинден деткээн.

Съездиниң киржикчилеринге байыр чедирер дээш Москва хоорайның ажылчыннарының төлээлери келген. Фабрикалар биле заводтарның төлээлери индирге келгилээн. Оларны съезд адыш часкаашкыннары-биле уткаан. Лихачёв аттыг автомобиль заводунуң даргазы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы **К. Н. Малинге** сөс берген. Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттарын бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы кайгамчык улуг өөрүшкүлүг уткуп турар-дыр деп, К. Н. Малин чугаалаан.

Колхозчуларның чедиишкиннеринге, күш-ажылынга Москваның ажылчы чоннары база-ла бүгү совет кижилер дег чоргаарланып турар. Бистер, ажылчыннар В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуурунга белеткенип турар бис. Найысылалдың бүдүрүлге болгаш албан черлериниң ажылчыннары, инженер, техниктери, албан-хаакчылары беш чыл планын келир чылдың ноябрь 7-ге уткуштур, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле беш чыл онаалгазын — 1970 чылдың апрель 22-ге уткуштур хуусаа бетинде күүседири дээш социалистиг чарышты калбарткан. Ол хүлээлгелер алдарлы-биле күүсеттинип турар. Заводтарда болгаш фабрикаларда ажыглалга чаа техника нептередир, бүдүрүлге сайзыраңгайжыдар, бүдүрүп үндүрер продукцияның шынарын бедидер улуг ажыл чоруп турар деп, К. Н. Малин оон ыңай чугаалаан. Чурттуң ажылчын аңгызы биле колхозчу тараачын чону коммунизмниң тиилелгезинче дем-билелиг чоруп олурар болгаш бисти ол орукка кандыг-даа күш ара доктаадып шыдавас. Мурнувуста — коммунизм тургузар өндүр улуг сорулгалыг бис деп, К. Н. Малин түңнел кылдыр чугаалаан.

Грузин ССР-ниң Плави суурунуң колхоз даргазы **Ш. М. Эцадашвили** сөс алган. Грузин шайны, кат-чимисти, виноградты, чемге чаагай амдан киирер лаврны, таакыны, тоорукту, эфир-үс болгаш өске-даа үнелиг тропик культураларын бистиң республикавыстың көдээ ажыл-агыйы бүдүрүп турар. Ам ап турары хире хөй шай биле виноградты чурт Грузиядан моон мурнунда кажан-даа ап чораан эвес. Күрүнеге саткан, сорттуг шай бүрүзү ону революция мурнунда бүдүрүп турганындан чүс-чүс катап хөй — 230 муң ажыг тонна, а белеткээн виноградывыс дайын мурнунда 1940 чылдаазындан он катап хөй болган.

Ниити чедиишкинге боттарының улуг-хуузун бистиң Гори районувустуң ажылчы чоннары база киирип турар. Бистиң колхозувус база хожудавайн турар. Колхоз тургузуунуң амыдырап шыдаар күштүүнүң бадыткалы ол-ла болгай!

Чедиишкиннеривисти чугаалап тура, Совет эрге-чагырга дээш демиселге амы-тынын бергеннерни, тарылгавыс шөлүнүң баштайгы дилиндээн андарганнарны, дайын чылдарында Төрээн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш тулчуушкуннарга маадырлыг өлгеннерни — адаларывысты, улуг эштеривисти эңерелдиг сөстер-биле сактып чугаалавайн барып шыдавас бис. Зугдид районунуң Рухи суурунуң колхозчузу Винари Григорьевна Схулухия бо ордуга бистиң республикавыстың делегаттары-биле кады келген. Ол төрүттүнгенде, ооң адазы, колхоз даргазы Схулухия чок апарган: ону фашистер өлүрүп каан. Гитлерчилер ооң боттарынга херектиг өчүк үндүрүп ап чадап кааш, ооң хөрээнге беш-адыр ойгаш, ооң соонда одаг ужуткаш, дирийге өрттедипкен. Ооң өлүмге таварышканының соонда аңаа Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Фронтуже чоруй баарынга чедир даргалап келген колхозу ооң адын эдилеп турар. Совет Эвилелиниң Маадырының уруу — Винари — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, шайның чаагай дүжүдүн өстүрериниң мастери болу берген.

Төрээн чурт дээш демиселге амы-тынын бергеннерниң тураскаалын ыдыктыг хүндүткеп, колхоз шимчээшкининиң хоочун киржикчилериниң өг-бүлелеринче, амы-тынын оскунган фронтучуларның өг-бүлелеринче үргүлчү сагыш салып турар бис деп, Ш. М. Эцадашвили чугаалаан.

Грузияның колхозчу тараачын чону көдээ ажыл-агыйны улам көдүреринче, Ленинниң юбилейин төлептиг уткуурунче бүгү күжүн салыр деп, Ш. М. Эцадашвили Үшкү Бүгү-эвилел съездизинге айыткан.

Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизи ноябрь 26-да ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

ОГЛУ АРЫТКАН

Атеизм темазынга

БИР-ЛЕ КАТАП бистиң эмнелгеге өкпеге дегдирип аараан бир кырган келген. Ол 70 хар ашкан кижи. Ооң чугаазы-биле алырга, ол бо кыраан назынында аарып-даа көрбээн, эмчилерден чаңгыс түң эм-даа чалап ижип көрбээн кижи-дир. Ооң бо аараан чылдагааны ону «хай-бачыт таварааны», черле чүвениң аяны, ынчангы Кызылбайның дыңнааны, оон аалының чавынга бир-ле чиктиг чүве болганында.

Кырган адазы аарый бээрге ооң оолдары, кыстары, күдээлери, кенээттери үргүлчү айтырып кээр, харын-даа эмчилер «эки кижиге чоп үргүлчү кээп, тыглып турар улус силер, ажырбас, ол экирий бээр» дээрге-даа хоржок, бо-ла дилег кылып, ону көөрүн, чугаалажырын күзээн турар улус.

Оон улуг оглу бир-ле база чедип келгеш, дилээн-дир.

— Дүүн база кирдиңер чоп, эки кижи ышкажыл, төрелдери кирген соонда-ла муңгарап, сагыш-сеткили баксырай бээр хире кижи-дир. Ынчангаш силерни кирбезин чөпшээреп көрүңер—деп диледим.

— Шын-дыр ийин харын, эмчи. Ынчалза-даа мен дүүн ооң канчангаш ындыг «хай-бачытка» таварышканын чугаалап, тайылбырлап четтикпейн барган кижи мен, ам ону таптыг чугаалаайн дээш, ону чугаалазымза ол шуут сегерел, сеткил-сагыжы эки апаар чадавас, чөпшээреп көрүңер, эмчи—деп, ол улам-на улай диледи.

— Силер ол ачаңарга чүнү чугаалаар, тайылбырлаар дээниңерни меңээ чугаалап болур ирги силер бе, силер чүнү чугаалаарыңарны эмчи база билзе эки ышкаш-тыр — деп, «хай-бачыт» деп чүзүл боларының дээрзин биликсээш, айтырдым.

— Ынчанмайн канчаар эмчи, чугаалап болур мен. Силер ындыг янзылыг чүүлдерни сонуургаар хевирлиг кижи болгай силер—дээш, ол оон ыңай мынчаар чугаалады:

— Бо дээрге энир чылын болган чүве-дир. Бистиң суурнуң чонунуң чамдыызында янзы-бүрү чугаалар шаандан тура амга чедир үргүлчүлеп турар. Ачам сугга энир чылын Кызылбай деп хамчыы кадай келгеш, «эрткен кежээ Көк-Чыраа адаа-биле эртип чыдырымда, силерниң аалыңар кедезинге дүңгүр эдип турду, силерниң аалыңарга бир-ле хай-бачыт болур боор, дүңгүр эдерге багай чүве дээн» деп, оюн-баштаа-биле чугаалап орган дээр. Ооң соонда, он шаа хонганда, ачам сугнуң аалынга ырактан төрелдери келген. Орта улус арагалаан. Бир аныяк эр бо кырганны эттеп-эттеп үндүр октапкан. Ынчан черле соок дүне болган. Кырган даштыгаа хонгаш, ооң эртенинде эъди изиир, чөдүрер, хан боралгактыг чүве дүкпүрүп, хөрээмейлээш, олчаан аараан кижи. Бо эмнелгеге келгеш, эм сыкыртып эмнээртге, экижип турар ышкажыл. Амгы үеде дегдиришкин, шаандагызынга бодаарга эмнеттингир, улус-даа өлбес болган чүве ышкажыл. Шаанда болза «хөрээм дээн кижи удатпас» дижир болгай.

Болуунуң бо байдалын Кызылбай кадайның чугаалааны дүңгүр эдип турганынга шамнаар, «хай-бачыт халдаан» дээр кижи ышкажыл. Моон дугайын тайылбырлаар дээн кижи мен—дээш, ол оон ыңай бир-ле чүве боданып, ыттавайн ор.

— Ынчаарга ам чүл ынчаш, кырган кижиниң ол бүзүрелин канчап чидирер силер, ол оозундан канчап адырлыр деп бодаар силер?—деп, ылавылап айтырдым.

— Шынап-ла, эмчи, ол дүңгүр эде бээр чүве. Бир хам кижи өлүрге эт-херекселин бистиң суурувустуң кедеэнинде улуг, уялыг чокпак дыт адырында азып каан, а оон бээр 30 чыл ашкан. Хамның кедер идик-хеви үр үеде тургаш, ирип, тоглап дүшкен чорду. Ынчалза-даа чаъс дүшпес, чаглак черде турар дүңгүрү ам-даа өй-өйлеп эдип турарын улус дыңнаан боор чүве-дир. Ооң эдери ылаңгыя он, он бир айларда шуут кежээлей бээр, шуут-ла хам боду хамнап турганы-биле дөмей дивес силер бе. Мен-даа ону дыңнаан мен, улус-даа херек кырында дыңнаан боор чүве. Ол дүңгүрнүң эдери артында үе-шактыг. Чок болза эртен тос-он шак үезинде, азы кежээ беш-алды шак үезинде. Ону улус билир болгаш, Көк-Чыраа чоогу-биле эртпес, коргар.

Ол улуг чокпак дыт тың-на кара чаңгыс. Чыраа аразында чокпая берген турар. Ону кижи көргеш-ле, сагышка бир-ле чүве кирер элдеп дыт. Артында улус «Хам-Дыт» деп адап алган. Бо кырганның аалы, кыштаа ооң ишкээр чарыында, беш-алды километр хире ырак, ынчангаш ол дүңгүрнүң эдерин кыжын суг оон бээр безин хос дыңналыр дээр.

— Ол ындыг-ла-дыр. Ынчаарга ол дүңгүрнүң эдип турар чылдагааны чүү деп бодаар силер ынчаш, хамның аза-шулбузу бе, азы чүл ол—деп, ону үзе кирип, сонуургап айтырдым.

Харын аан, эмчи. Мен ооң чылдагаанын билирин-не билир кижи мен. Ынчалза-даа улуска ону чугаалаарымдан, ылаңгыя кырган, чүвеге бүзүрээр улустар суг болза «бужар-бак, шынап-ла хай-бачыт халдаар» дээри чугаажок дээш, сестир мен. Ынчалза-даа ону ачамга ам баргаш чугаалап, тайылбырлаар бодааным ол-дур ийин.—дээш, ам адазынче кирерин чөпшээрээр боор дээн хевирлиг менче көрүп олур.

— Силер кандыг-даа багай сеткил чогу-биле чугаалап көрүңерем, эмчилерниң эмнээшкинниге бүзүрээр силер бе?—деп айтыра кааптым.

— Бүзүревес боор бе, эмчи, бүзүрээр, харын ону ачамга база чугаалаар мен—деп, ол чүвениң ужурун черле арай чугаалаксавас хевирлиг.

— Ча, ындыг-дыр, ынчаарга ол дүңгүр эдериниң чылдагаанын меңээ чугаалап бериңер, ооң соонда демги кырганывыска ону чугаалаар, чугаалавазын сүмележир бис—деп, ону шуут-ла албадаптым ышкаш.

— Ынчаар-дыр харын эмчи, сүмележиили, кырган кижиниң канчап билир, соора-даа билбээри чадавас. Мындыг чүве ол. Ынчан күс дужуп, карадоңдак апарган. Хам-Дыттың хамнаары кежээлээн. Эртен, кежээ дүңгүнейнип-ле турар ындыг. Ынчан аныяк, достунмес кижи мен. Ооң мурнунда хам хамнап турганын-даа орта көрбээн мен. Ону барып көрүксээрим хелчок. Бир-ле кежээликтей ыяштап чорууруумга Хам-Дыт дүңгүнейнип хамнап тур. Дыңнаалаарымга бир-ле чүве дүңгүр хөмүн сыйбап-даа турган ышкаш. Ыяжым чуктээр кылдыр белеткеп каап, Хам-Дытче углай кедеңгирлей, кончуг оожум, талдар аразы-биле чоруптум. Ынчап чораан, мырыңай Хам-Дытка чедип келдим. Чокпак теңниг-хараган аразынче кире бергеш, топтап көрүп чыдыр мен. Арай сестир-даа мен. «Чүве эскерер хире эвес келдим» деп боданып, Хам-Дытта аскан дүңгүрнү көөрүмге сиртинден бир-ле чүве-биле кырлайтыр аскаш, адаанда база бир-ле чүве-биле хат-салгынга шимчевезин дээн хевирлиг баглап каан болду. Чүү-даа шимээн чок. Чүрээм диртилээрин безин дыңнап чыдыр мен. Ол-ла талдар аразында «чыыйт-чыыйт» дээн, бо-ла ногаан хөкпештерниң чорбас-ла черлери чок, мени долгандыр талдар дамчып, ону соктап ужуп турлар. «Ынчап ол дүңгүр хамнаарын меңээ көргүспези ол-дур боларның» дээш, арай ажынып, бичии даштар ап алгаш, оларны бүдүү дажаар-даа мен. Дүңгүр чанынга суг чыглы бээрге хорадаарым кончуг. «Барып-барып дүңгүр долгандыр ужар, оон ыравас, кулугурларны» деп ажынгаш, шуут шыданмайн-дыр мен.

Ынчап-ла көрүп чыдарымга үш ногаан хөкпеш дүңгүрнүң үш чүгүнден туттунуп алгаш, ооң хөмүн соктаарга, артында кудуруктары хоруң айпып орар, даажын чүү дээр, ону соктаары артында аянныг, элчип-солчуп соктап турда, шуут каалаар чүве апарды. Орта оларны дыка үр дыңнадым. Дүңгүрге оон өске чүү-даа болбады. Манап чадааш, база аяар, оожум ыяжымче чоруптум. Ыяжымга чедип келгеш дыңнаарымга, олар ам-даа соктавышаан турлар. Шаанда-ла дыңнааным ышкаш дүңгүрнүң даажы ынчаар «хамнап» чыдып калды. Дыка ырагыжамга дүңгүр дүңгүледи. «Ногаан хөкпештер хамнап турары ол-дур» деп боданып чордум. Ынчангаш дүңгүр эдип турар эвес, ол ногаан хөкпештер ону соктаарга эде бээр деп оон бээр-ле билген кижи мен. Ногаан хөкпештер черле эътке ынак кулугурлар болдур ийин. Дүңгүр хөмүн соктап, ооң-биле чемненири ол чүве ышкажыл. Олар артында эртен, кежээ чемненир, ынчангаш дүңгүрнүң эртен, кежээ эдип турары ол.

Мындыг элдептиг болгулаар чүве-дир, ынчангаш ону ачамга тайылбырлаза бүзүрээр ирги бе дээрим ол-дур ийин, эмчи—деп, ол мени чүү дээр ирги дээн хевирлиг манап ор оң.

— Мен бодап көөрүмге, аарыг кижиге анчыг, халалыг эвес-ле ышкаш чүве-дир. Барыңарам че, чугаалажыңар —дээш, ону адазынче кириптим. Ооң соонда, каш хонганда, кырганга ужуражырымга ол хеглүг, каттырып чыдар чораан. Ооң «хай-бачыдын оглу арылдырганы ол-дур» деп бүзүрээн мен.

Д. КУУЛАР,
эмчи.

1917 чылда Москвага болган октябрь хүннериниң дугайында «Россияның чүрээ» деп, төөгү-революстуг уран-чечен кинону Мосфильм аттыг киностудияда тырттырып турар. Ук кинону В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга тураскааткан.

ЧУРУКТА: кинодан кадр. Солагай таладан: Ногинниң ролюнда — артист С. Г. Лесницкий, Дзержинскийниң — артист А. В. Гай, Свердловтуң — артист В. М. Татосов.

Г. ЧЕСОКОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Баштыңчының дугайында

Бай-Хаак. (Телефон-биле). Таңды районда 8 ленинчи лекторий ажылдап турар. Орта чыл эгезинден бээр 260 хире лекция номчуттунган.

Партия, совет ажылдакчылар, «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери ажылчы чонга В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазының, ленинчи идеяларның амыдыралда боттанып турарының, бистиң чуртта коммунизм тургузуушкунунуң, СЭКП-ниң удуртукчу ролюнуң дугайында лекцияларны номчуп турар.

Ленинчи темага пропаганданы калбартып чорударынга «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелинде эштер Кононенко, Саломатов, район төвүнде эштер Маспык-оол, Тушпов болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржип келген.

Баштыңчының дугайында лекцияларга 13 муң хире кижи олурушкан.

СОЛУН ЛЕКЦИЯ

Чоокта чаа СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң, райкүүскомунуң ажылдакчыларынга, Тээли суурда албан-организация черлериниң удуртукчуларынга Тыва АССР-ниң статистика эргелелиниң начальниги В. И. Качаев 1970 чылдың январьда болур Бүгү-эвилелдиң чурттакчы чонунуң чизезиниң политиктиг ужур-дузазының ажыктыының дугайында болгаш аңаа белеткел ажылдарының талазы-биле солун лекцияны номчаан.

Районда чизеге белеткел ажылдарынга ол доктаагаш, көдээ Советтерниң ам-даа шоолуг ажыл чорутпайн турарын демдеглээн.

Депутат хүнү

Каа-Хем райкүүскому депутат хүнүн эрттирген. Аңаа Сарыг-Сеп суур Совединиң депутаттары киришкен. Райкүүскомунуң секретары эш Бондаренко «Депутаттарның соңгукчуларның чагыгларын күүседип турарының болгаш сорулгалар дугайында» илеткелин дыңнаан.

Суур Совединиң депутаттары ажылының дуржулгазын солушкан.

П. ПОПОВ.

Маадыр ие

Бады-Белек Монгуш он уругну төрээш кижизиткен. Маадыр иениң алдын сылдызы ооң хөрээнде чайынналып чоруур.

— Он уругну өстүрүп, кижизидери ындыг-ла белен эвес. Ынчалза-даа бо үе магалыг чүве-дир. Хөй уруглуг дээш акша-хөреңги дузаламчызын күрүне ай санында бээр. Өөрени бээрге күрүне хандырылгазынга турар. Уруглар күзээн эртемин чедип алыр, оларга кандыг-даа дээди, ортумак өөредилге чериниң эжиктери ажык. Шаанда шагга канчап деппээр. Ававыс бичиивистеле өлүп калган. Үш чаш дуңмаларымны азыраар, өстүрер улуг меңээ таварышкан. Ачавыс байларга хөлечиктеп чораан. Ажыг-човуланы көрүп чордувус. Амгы үениң ажы-төлү кайгамчык аас-кежиктиг-дир—деп Б. Монгуш чугаалайдыр.

Албан-оол биле Бады-Белек Монгуштарның уруглары янзы-бүрү ажылда боттарының үлүүн киирип чоруурлар. Оларның аразында ажылчын, башкы, чолаачы, садыгжы дээш кандыг эртемниг кижи чок дээрил. Монгуштарның өг-бүлези «Тыва» совхозтуң малчыннары. Олар 300 ажыг хойну семирткеш, күрүнеге дужаар хүлээлгени алган. Олар сорулгазын күүседип шыдаар-даа.

К. САРЫГ-ООЛ.

делегей бо хүннерде

Чугула улуг болуушкун

● **ПРАГА. (СЭТА).** Праганың «Земедельске новины» солуну колхозчуларның Москвада ажыттынган III Бүгү-эвилел съездизин сөөлгү хүннерниң эң чугула болуушкуннарының бирээзи кылдыр үнелээн. Солуннуң Москвада тускай корреспондентизи В. Выстречил съездиниң болур-чогууру-биле белеткээнин айтып, колхозтуң чаа Чижек Уставын Совет Эвилелиниң бүгү 36 муң колхозтарынга чугаалажып көрген фактыны онзалап демдеглээн.

«Бо үеге чедир кылдынган ажылды съездиге чүгле үнелеп көөр эвес, харын база совет колхозчу көдээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң улам ыңайгы перспективаларын айтыр» деп, «Земедельске новины» солун бижээн.

Колхозчуларның III Бүгү-эвилел съездизинге холбаштыр «Руде право» солун ССРЭ-де улуг кичээнгейни салып турары көдээ тудугнуң айтырыгларының дугайында Москвада бодунуң корреспондентизиниң делгереңгей чүүлүн парлаан.

● **СОФИЯ. (СЭТА).** Болгар хөй-ниити, ылаңгыя кооперативтиг көдээниң ажыл-ишчилери колхозчуларның Москвада ажыттынган III Бүгү-эвилел съездизин улуг сонуургал-биле көрген. Съездиниң кол сорулгазы болза, колхозтарның Чижек Уставын чугаалажып көрүп, хүлээп алыры болур дээрзин айытпышаан, «Земедельско знаме» солунунуң демдеглээни болза, совет көдээ ажыл-агыйның улам күчүлүг көдүрлүүшкүнүнүң үндезини болуп чаа Устав чүгле Совет Эвилелинге эвес, харын база өске-даа чурттарга онза ужур-дузалыг.

● **СТОКГОЛЬМ. (СЭТА).** Колхозчуларның Москвада ажыттынган съездизи швед парлалганың улуг кичээнгейин хандыткан. Скандинавияда эң улуг солун — «Дагенс нюхетер» Москвада бодунуң корреспондентизиниң совет көдээниң амыдыралында ол болуушкунга бараан болдурган делгереңгей чүүлүн парлаан. Съездиге хүлээп алыр ужурлуг көдээ ажыл-агый артелиниң чаа Уставының төлевилелин элээн каш айларда калбаа-биле чугаалажып көргенин болгаш чаа Устав совет көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүреринге дузалаар дээрзин солун онзалап демдеглээн.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге болгаш көдээ ажыл-агый ажылдарын механизастаарынга аажок улуг кичээнгейни Совет Эвилелинде салып турарын «Дагенс нюхетер» айыткан. Бо беш чылда көдээ ажыл-агыйга капитал салыышкыннарының чыл бүрүде көвүдеп келгениниң фактызы ол дугайын херечилеп турар деп, солун бижээн.

● **ПАРИЖ. (СЭТА).** Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң ажыттынган дугайында дыңнадыынга Франс Пресс агентилел съездиге хүлээп алыр ужурлуг чаа Уставтың төлевилелинден тус-тус чүүлдерни чижек кылдыр көргүскен. Уставтың сорулгазы болза, колхоз бүдүрүлгезиниң орулгалыын бедидери болур дээрзин агентилел демдеглээн.

Франс Пресс агентилел съездиниң ажыдыышкынынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын дыңнаткан. Съезд колхозчу тургузугну улам ыңай хөгжүдеринге, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге улуг рольду ойнаары чигзиниг чок политиктиг улуг болуушкун болур дугайында Л. И. Брежневтиң сөстерин агентилел онзалап демдеглээн. Колхозчу тургузуг мөлчүгделден, элегдел-түрегделден хостуг чаа амыдыралды тараачыннарга берген, тараачыннарны боттарының салым-чолунуң ээлери болдурган дээрзин Л. И. Брежнев демдеглээн деп, агентилел айыткан.

«Фигаро» солун съездини «чугула улуг болуушкун» дээн.

● **ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА).** Фин радио колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизиниң Москвада ажылдап эгелээн дугайында дыңнадыгны сөөлгү медээлерниң чугула чүүлү кылдыр киирген. Радио баштайгы хуралдың дугайын дыңнадып, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазының улуг ужур-дузазын демдеглээн.

Совет колхозчуларның съездизинде элээн чурттардан, ооң иштинде Финляндиядан аалчыларның олуржуп турарын дыңнадыгда база демдеглээн.

● **НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА).** Москвадан келген дыңнадыгларга америк информация агентилелдери колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизинге улуг кичээнгейни салып турар.

Совет колхозчу тургузугну бүгү талалыг хөгжүдеринче угландырган хемчеглерни айытпышаан, ЮП агентилелдиң корреспондентизи сөөлгү беш чыл планын ёзугаар көдээ ажыл-агыйга киирген капитал салыышкыннарының улуу-биле көвүдээнин демдеглээн.

Агентилел съездиде чугаалажып турар көдээ ажыл-агый артелиниң Чижек Уставынга улуг кичээнгейни салган.

Коммунистиг партия колхозтарны экономика талазы-биле деткииириниң политиказын моон соңгаар-даа үргүлчүлээр, механизацияже, суггат ажылдарының хемчээлин калбартырынче болгаш чемишчилилгелерни ажыглаарынче угландырган күжениишкиннерни улам салыр дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң сөстерин информас агентилелдери онзалап демдеглээн.

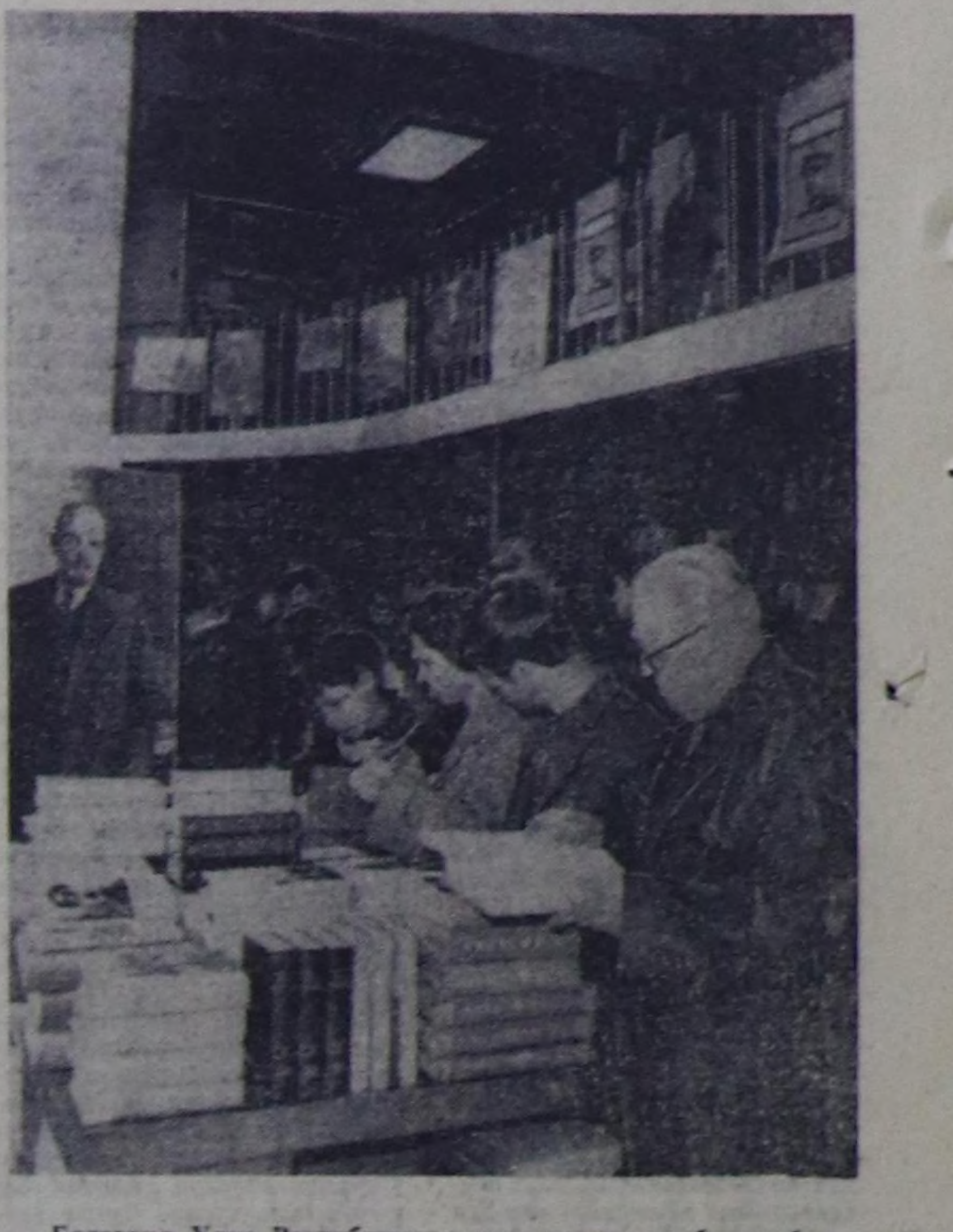

Болгария Улус Республикада орус номнарны бичээр болгаш оларга кижилер ханы манакшылдыг. Орус чечен чогаалдың классиктериниң болгаш амгы чогаалчыларының муң-муң аттарлыг чогаалдарын, медицинаның, төөгүнүң номнарын улусчу эрге-чагырганың чылдарында ында парлап үндүрген. Делегей пролетариадының баштыңчызы В. И. Ленинниң чогаалдары ол чуртта калбак сураглыг.

ЧУРУКТА: Софияда орус номнуң Максим Горький аттыг төп магазининге садып алыкчылар кезээде хөй болуруп көргүскен.

(БТА — СЭТА-ның фотозу).

Р. Никсоннуң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Р. Никсон химиктиг болгаш бактериологтуг чепсекти ажыглаарын хораан 1925 чылдың Женева протоколун сенатка бадыладыры-биле киирер деп бодунуң шиитпирлээниниң дугайын чарлаан.

(АКШ биле Япония ол протоколду мынчага чедир бадылаваан кара чаңгыс чурттар болуп турар).

Бактериологтуг чепсектиң бар курлавырларын узуткаарынга хамаарышкан саналдарны киирерин камгалал министерствозунга дааскан дээрзин президентиниң медеглелинде чугаалаан. Ындыг болза-даа Каттышкан Штаттар, президентиниң медеглээни-биле алырга, ол чепсектиң талазы-биле эртем-шинчилел ажылдарын «камгалал сорулгаларынга» уламчылаар апаар.

Пентагон массалыг узуткаашкынның чепсээн мөөңнеп, көвүдедип турарынга хөй-ниитиниң удурланыышкыннарының калбак чалгыының салдарынга албадаткан АКШ-тың чазаа ындыг шиитпирлерни хүлээп алган болгаш ол дугайын президент Р. Никсон чарлаан деп, ында демдеглеп турар.

Ленинчи юбилейге

Куба белеткенип тур

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның ажылчы чоннарының Профтову В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга холбаштыр хемчеглерниң планын ажылдап кылган. Бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге «Ленинчи ужуражылгаларны» эрттирери, кинофильмнерни көргүзери, делгелгелерни организастаары, ленинчи делгиирлерни ажыдары, литература конкурстарын чорудары планда көрдүнген.

«Гранма» солуннуң айытканы-биле алырга, профэвилелдериниң чер-чер организацияларынга ол планны чугаалажып көрүп, тодаргайжыдары эгелээн.

Индира Гандиниң чугаазы

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий национал конгресстиң Бүгү-Индий комитединиң онза сессиязынга чүве чугаалап тургаш, Премьер-Министр Индира Гандиниң медеглээни болза, «партияны улус чонга чоокшуладыр», «ону чаартыр болгаш сепкередири»-биле бүгү күжениишкиннеримни салыр мен, чуртка социал болгаш экономиктиг чаартылгаларның эргежок чугулазын тодаргай медереп-билип турар бис деп, Премьер-Министр демдеглээн. Индий национал конгрессте барыын бөлүглел партияның политиказын боттандырарынга моондактап келген болгаш ооң бүгү ажыл-чорудулгазы партияга чарылдырыышкынче, улус массалар-биле партияның харылзааларын кошкадырынче угланган турган дээрзин Индира Ганди чугаалаан.

Барыын бөлүглелдиң оралдажыышкыннары буураашкынга таварышкан деп чүвени Бүгү-Индий комитеттиң амгы сессиязы көргүскен деп, Индира Ганди медеглээн. «Улам сырый каттыжып, улустуң болгаш чурттуң эрге-ажыктарынга ажыл-чорудулганы идепкейжидер» деп, ИНК-ның кежигүннеринге ол кыйгырган.

Редактор К. Н. ДИНГА.

КИНО

НОЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **Киночыынды** 10, «**Конизат куйнуң чажыды**» 14, «**Кудумчу таарыштырыкчызы**» 16, 17.55, 19.50, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «**Амангельды**» 15, «**Амыдыралывыстың эки чылдары**» (1 болгаш 2 кезектери) 17, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «**Чапайның ээржигештери**» 10, 14, «**Чараш чорбаан мен**» 16, 17.45, 21.20, «**Доктор Абстың шенээлдези**» 12, 19.30 шактарда.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Ноябрь 30-де, воскресеньеде, Кызылдың 4, 7, 10, 11, 13, 18, 19, 22, 41, 45, 47 дугаар үлетпүр барааннар магазиннери болгаш универмагы ниити чурум ёзугаар ажылдаар.

КЫЗЫЛДЫҢ САДЫГ ЧЕРИ:

БЕЛЕТКЕЛИВИС

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда чер ажылы-биле чергелештир ажыл-агыйның база бир чугула адыры мал ажылы болуп турар. Артель 10 муң баш шээр малдыг, муң ажыг мыйыстыг бода малдыг, 360 баш чылгылыг. Мал ажылы чыл бүрүзүнде-ле эвээш эвес орулганы берип турар.

Ажыл-агыйда малдың быжыг чем-сууру тургустунган: 1100 тонна сигенни, 510 тонна көк суланы, 300 тонна концентраттыг чемни, 2100 тонна силосту, 1000 тонна саваңны болгаш 20 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Белеткээн чемнер ниитизиниң малын кышкы үеде азыраарынга четчир. Ам кол-ла чүве бар чем курлавырын хумагалап, камналгалыг чарыгдаары болур.

Оон аңгыда, кышкы үеде мал адаанга төгери-биле 150 тонна кургаг өдекти кыштагларда бөлген.

Амгы үеде бүгү мал чеминиң 35 хуузун кыштагларда сөөртүп чедирген. № 1 хойжу бригада (бригадири эш С. Хирлигбей) кышка шагда-ла ыяк белеткенип алган. Ол бригада хойжуларның күжү-биле чаш мал турар ийи чылыг кажааны туткан болгаш ийи хой кажаазының капитал септелгезин эки шынарлыг чоруткан. Кадарчы бүрүзүнүң кыштаанга 10-дан 15 тонна чедир сигенни, 10 тонна көк суланы сөөртүп чедирген.

Колхозтуң тудуг бригадазы малчыннар чурттаар 4 бажыңны, хой кирер 2, хураган турар 2 чылыг кажааны туткан.

С. Владимирге удурткан комсомолчуларның бригадазы малчыннарның 15 бажыңын, бир кызыл-булуңну чугайлап, печкаларын септеп, шалаларын бүдүп берген.

Ол ышкаш Тойнуң, Алаактың сүт-бараан фермаларының малчыннары чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын боттарының күжү-биле септеп, чылыглаан. Ында мал адаанга төгер кургаг өдек четчир.

Тойнуң сүт-бараан фермазында саар инектерни тургузу азыраарынче шилчиткен болгаш хүнде үш катап чылыг суг-биле суггарып турар.

№ 2 хойжу бригаданың хойжузу И. Сайын-Маадыр 300 баш хой кирер кажааны боду тудуп алган.

Колхоз малчыннарның амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидеринге улуг кичээнгейни салып турар. Бүгү малчыннарның 97 хуузу чырык, чылыг бажыңнарда чурттап турар. Малчын бүрүзүнде радиоприёмник бар, солун, сеткүүлдү аңаа доктаамал чедирип турар.

Партия, совет активчилер, мал ажылының тускай эртемниглери, эмчилер айда 2-ден эвээш эвес үнүүшкүнү кылып, малчыннарга тайылбыр массалыг ажылдарны чорудуп, оларның амыдырал-чуртталга байдалын хынап көрүп, эргежок чугула дузаламчыны көргүзүп турар.

Малчыннарның зооветеринарлыг өөредилгезин 2 чыл хуусаалыг программа ёзугаар чорудуп турар. Кичээл айда ийи катап болур.

Амгы үеде мал чемин кыштагларже, фермаларже сөөртүрү үргүлчүлевишаан. Ендан-Самбууга баштаткан бир авено 4 тракторлар-биле саваң сөөртүп турар.

Малчыннарга эң-не харысалгалыг үе хой оолдаашкының хүн эрткен тудум, улам-на чоокшулап орар. Колхозтуң малчыннары ол чугула кампанияга белеткенип турар.

Бистиң артельдиң кежигүннери В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур оюнга төлептиг белекти белеткевишаан, бо чылдың кыжынындан малды хүр ажырар дээш, бүгү күжүн үндүрүп, бүгү болдунар аргаларны ажыглап турар.

В. МОНГУШ,
Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң кол зоотехниги.

Бай-Тайга районнуң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң депутады, районнуң күүсекчи комитединиң кежигүнү, «Тээли» совхозтуң директору Кара-Донгактың иези

КАРА-ДОНГАК
Шынар-ооловна Сендиниин

үр үеде аараан мөчээни-биле холбаштыр СЭКП Бай-Тайга райкому, райкүүском болгаш районнуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелели, совхозтуң партия, комсомол болгаш ажылчын комитеттери ооң өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 27-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-61, чагаа база совет тургузуу килдизиниң 11-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 1.).

ТС—01051.